

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Історико-юридичний факультет

Кафедра всесвітньої історії та міжнародних відносин

Середня освіта (Історія)
014.03 Середня освіта (Історія)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня магістра
НЕФОРМАЛЬНІ МОЛОДІЖНІ РУХИ В СРСР в 1985–1991 рр.
(за мемуарними джерелами)

Студента Козлова Владислава Павловича

Науковий керівник:

Кузьменко Юлія Володимирівна
к.і.н., доцент кафедри всесвітньої
історії та міжнародних відносин
НДУ імені Миколи Гоголя

Рецензент:

Бойко Олександр Дмитрович
д.політ.н., професор кафедри історії України
НДУ імені Миколи Гоголя

Рецензент:

Буренков Віктор Миколайович
к.і.н., старший викладач кафедри
новітньої історії України
Запорізького національного університету

Допущено до захисту:

Завідувач кафедри _____ «__» 12.2021 р.
проф.Свистович С.М.

Ніжин – 2021

Анотація: У кваліфікаційній роботі розглянуто процеси становлення та розвитку неформальних молодіжних рухів у Радянському Союзі в 1985-1991рр., спираючись на джерела особового походження, зокрема, мемуари. Період перебудови ознаменував зміну політичних і культурних традицій Радянського Союзу, які безумовно зачепили молодь, що в умовах демократизації почали самоорганізовуватися у неформальні громадські об'єднання та рухи. Саме вони стали першими паростками громадянського суспільства на теренах Радянського Союзу. Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню ролі неформальних молодіжних рухів в процесах транзиту до демократії, їх політичну і культурну діяльність, зокрема, висвітлення «білих плям» в історії та взаємозв'язки неформалів з офіційною владою. Важливе місце у дослідженні займає також проблема впливу неформалітету на громадсько-політичне життя та внеску молодіжних рухів у боротьбу за демократію.

Ключові слова: СРСР, неформальні молодіжні рухи, Комсомол, Перебудова, хіпі, рокери.

Abstract: The qualification work considers the processes of formation and development of informal youth movements in the Soviet Union in 1985-1991, based on sources of personal origin, in particular, memoirs. The period of perestroika marked a change in the political and cultural traditions of the Soviet Union, which certainly affected young people who, in the context of democratization, began to organize themselves into informal public associations and movements. They became the first sprouts of civil society in the Soviet Union. The qualification work is devoted to the study of the role of informal youth movements in the process of transition to democracy, their political and cultural activities, in particular, highlighting the "white spots" in history and the relationship of informals with the authorities. An important place in the study is also occupied by the problem of the influence of informality on public and political life and the contribution of youth movements to the struggle for democracy.

Key words: USSR, informal youth movements, Komsomol, Perestroika, hippies, rockers.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕФОРМАЛЬНИХ РУХІВ ПЕРІОДУ ПЕРЕБУДОВИ	12
1.1 Передумови появи неформалів в СРСР	12
1.2 Публіцистичні оцінки неформальних рухів в СРСР	14
1.3 Неформалітет як авангард пізньорадянського суспільного та культурного життя за спогадами та мемуарами учасників молодіжних неформальних рухів	16
РОЗДІЛ II: ПРИЧИНИ ПОЯВИ ТА СУТНІСТЬ НЕФОРМАЛЬНИХ МОЛОДІЖНИХ РУХІВ У ПЕРІОД ПЕРЕБУДОВИ	28
2.1 Класифікація неформальних молодіжних рухів в СРСР	31
2.2 Спосіб життя неформалів в роки Перебудови	36
РОЗДІЛ 3 ЗНАЧЕННЯ НЕФОРМАЛЬНИХ МОЛОДІЖНИХ РУХІВ ТА ВНЕСОК У БОРТЬБУ ЗА ДЕМОКРАТІЮ (ЗА ОЦІНКАМИ СУЧАСНИКІВ)	37
3.1. Значення неформалів у боротьбі за демократизацію СРСР у роки Перебудови	37
3.2 Трансформації культури СРСР кінця 1980-х рр. під впливом неформального молодіжного руху	43
3.3 Роль неформальних молодіжних рухів у правозахисній діяльності та висвітленні "білих плям" в історії	52
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	63
ДОДАТКИ	69

Перелік скорочень

ВЛКСМ – Всесоюзний ленінський комуністичний союз молоді.

КСП – клуб самодіяльної пісні.

ЛКСМУ – Ленінська комуністична спілка молоді України.

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік.

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка.

ВСТУП

Актауальність теми дослідження.

Для радянської влади з моменту її формування молодь та молодіжна політика мали особливо важливу роль. Аналіз 70-річної історії існування радянської влади доводить, що молодіжна політика СРСР ґрунтувалася насамперед на цілях та інтересах держави. Молодь, для якої великою мірою притаманний максималізм і романтизм, перетворювалася на маріонетку, яка «проковтнувши» гучні гасла, завзято кидалася втілювати ідеї партії у життя.

Проте з середини 1950-х рр. ситуація почала змінюватися: частині молоді став притаманний нонконформізм, вона стала рушійною силою для багатьох нових для СРСР суспільно-політичних та культурних явищ. З року в рік старіюча партноменклатура втрачала зв'язок з молодим поколінням. Всеваддя геронтократії ставало дедалі очевиднішим, а розрив між поколіннями збільшувався. Серед молоді, особливо студентською, популярними стають ідеї дисидентства, що розповсюджуються через «самвидав». Але студентський протест 1970-х рр. проти тоталітаризму був тихим: замість портрета Леніна – портрет Єсеніна чи улюбленого виконавця, замість типового сіро-коричневого костюма – яскрава нейлонова сорочка та краватка.

Неформали представлені численними субкультурами, які протиставляли себе традиційним стереотипам про радянську молодь, кинули виклик державі та суспільству, часто викликаючи шок старшого покоління. Молоді люди йшли в субкультурні рухи панків, рокерів, металістів, хіпі, люберів, битників, щоб уникнути повсякденності і грати в «свій театр». Головна мета неформальних рухів полягала в тому, щоб уникнути сірості радянської реальності, в якій всі носили однотипний одяг і зачіски, слухали музику, яка дозволялася і віталася владою і поводитися тільки так, як було прийнято в «ідеальному» радянському суспільстві.

Прихід до влади М. Горбачова подарував молоді, як і всьому суспільству, величезні надії на зміни в країні. Гасла перебудови: «прискорення», «гласність», «демократія» на початковому етапі сприймалися молоддю «на ура». Нова політика стимулювала розвиток молодіжного неформального руху і не лише в культурній, але і суспільно-політичній сфері, адже серця молоді потребували докорінних змін. Стрімка політизація неформальної молоді призвела до того, що вона стала фактично авангардом боротьби за демократизацію. Варто згадати лише, що саме московська-рок тусовка під час серпневого путчу 1991 р. вийшла під стіни Кремля, щоб не допустити консервативного реверсу в державі.

Після розпаду Радянського Союзу саме поняття «неформал» поступово зникає з лексики суспільства, так само як і інтерес до неформальних молодіжних рухів знизився. Попри це, на нашу думку, проблема розвитку молодіжних неформальних рухів не втрачає своєї актуальності та соціальної значущості, адже після Революції Гідності ми спостерігаємо зворотню тенденцію – зниження інтересу молоді до суспільно-політичних подій, небажання брати участь у громадському житті міста, регіону, держави тощо. З огляду на це, вважаємо, що дослідження тенденцій розвитку молодіжних рухів в історичній ретроспективі з детальним аналізом чинників, що його спонукали, дозволить зрозуміти закономірності розвитку та причини молодіжної активності. Відповідно, важливими джерелами дослідження неформального

молодіжного руху мають стати мемуари та спогади неформалітету періоду транзиту (1989 – 1991 рр.). Неформальні молодіжні рухи не визнавали в СРСР і більшість інформації була недоступна, тому лише після розпаду Радянського Союзу ми можемо по-новому переглянути діяльність неформальних молодіжних рухів, спираючись на спогади їх учасників.

Об'єктом дослідження є діяльність неформальних молодіжних рухів в СРСР в 1985-1991 рр.

Предметом дослідження є висвітлення у спогадах та мемуарах учасників неформального руху його еволюції розвитку та впливу на суспільні настрої та політику СРСР.

Мета роботи – дослідити та охарактеризувати неформальні молодіжні рухи періоду перебудови в Радянському Союзі (1985-1991 рр.) на основі спогадів та мемуарної літератури.

Завдання роботи:

1. Охарактеризувати неформальні молодіжні рухи в СРСР в 1985-1991 рр. XX століття.
2. Проаналізувати причини появи та сутність молодіжних неформальних об'єднань періоду перебудови.
3. Дослідити значення неформальних молодіжних рухів та їх внесок в боротьбу за демократизацію суспільства.

Стан наукової розробки проблеми. Дослідників, які в своїх працях звертаються до мемуарних джерел досить не багато. До них можна віднести російських дослідників О.Шубіна та Ю.Лукіна, польського історика М. Єнджеєвського та українських дослідників В.Швидкого та М.Хоменко. Умовно історіографію нашої теми можна класифікувати наступним чином: праці, які були написані ще у радянську добу, зокрема у 80-ті рр. XX століття. До таких авторів можна віднести А.Галагана, В.Полканова, В. Криворученко та інших [14]. Праці цих авторів характеризуються тим, що досить мало уваги приділяли неформальним молодіжним рухам. Ситуація дещо змінилася ближче до кінця 80-х рр. XX століття. Цей період охарактеризувався значним

збільшенням об'єму наукових праць присвячених молодіжним рухам. Серед авторів цього періоду слід виділити роботи С.Юшенкова, В.Левічовой, І.Сундієва, які в своїх працях намагалися дати критичну оцінку неформальним об'єднанням і вперше розглянути їх правовий статус в Радянському союзі [37]. Варто відмітити, що період 1983-1989 рр. у своїх працях розглянув і відомий американський соціолог С.Солнік, який дійшов висновку, що молодіжні неформальні рухи це закономірне явище того періоду, адже молодь СРСР, змогла «виробити імунітет» проти офіційної пропаганди радянської влади і насильно вказувати молоді вже було неможливо.

Наступним періодом, який знову «підняв вгору» став розпад СРСР в 1991 р. що призвело до нової хвилі праць присвячених питанню неформальних молодіжних рухів. В цей період одним із наймасштабніших досліджень можна назвати дослідження вчених-соціологів В.Левічовой, В. Ліванова, Ф.Шереги, які досліджували специфіку ідеології та політичної діяльності молодіжних об'єднань [37]. Продовжили ці дослідження, а також внесли вагомий вклад в розгляд діяльності неформальних молодіжних рухів І.Іл'їнський, В.Луков, В.Криворученко [33]. Зокрема, вагоме місце можна приділити дослідженням доктора філософських наук Ю.Лукіна, який в своїх дослідженнях характеризував правовий статус учасників неформальних рухів, а також статус органів, які займалися справами молоді і вплив цих органів на молодь [41].

Важливим дослідженням цієї теми можна також назвати кандидатську дисертацію В.Миронова, який досліджував комсомол і його вплив на радянську молодь. Також варто зауважити, що після розпаду СРСР, а саме 1991- 2000 рр. вийшло чимало праць, зокрема В.Лукова і П.Забеліна, які в своїх дослідженнях переосмислюють суть поняття «молодь» і якщо раніше молодь була лише об'єктом для повчань і виховання, то тепер, на думку дослідників, це невід'ємна частина суспільства, яка має значний потенціал для впливу і розвитку країни(мається на увазі Росія) [41].

Сучасну історіографію можна розділити на вітчизняну і зарубіжну. Серед українських дослідників слід виділити праці М.Жулинського, В.Швидкого,

Н.Хоменко. Найбільше уваги проблемам неформальних молодіжних рухів в Україні приділяв саме В.Швидкий.

Серед сучасних російських дослідників можна виділити праці В.Шкуріна, який досліджує настрої в середині неформальних рухів, прагнення молоді до самовираження [75]. Також значний внесок в дослідження внесли І.Кон, В.Прозорова, які працювали над дослідженням суперечливого процесу розвитку молодіжних неформальних рухів в умовах перебудови. Важливий внесок в дослідженні суспільних настроїв та внутрішніх зв'язків в середині неформальних молодіжних об'єднань зробив також А. Шубін [76].

Особливе місце посідають також праці польського історика М. Енджеєвського, який значну увагу приділяє руху хіпстерів, їхній культурі, традиціям, сленгу тощо [18].

Джерельну базу дослідження становлять в першу чергу мемуари і спогади учасників неформальних молодіжних об'єднань. Серед таких джерел слід згадати спогади, Василя Овсієнка, який був членом УГС, Володимира Теплишева (Володя Дзен-Баптист), який був актором, а також одним із «гуру» хіпі того часу, Юрія Шевчука, лідера рок-гурту «ДДТ» та учасника подій серпневого путчу 1991 р., Константина Кінчева, лідера рок-гурту «Аліса», Віктора Цоя, музиканта та лідера гурту «Кіно» та інших. Також важливою джерельною базою є офіційні радянські документи, зокрема Конституція СРСР 1977 р. Також до джерел дослідження можна віднести і пресу, яка також відіграла значну роль для становлення громадської думки про неформалів, до таких видань можна віднести: журнал «Крокодил», газети «Гарт», «Під прапором Леніна», «Комсомольская правда» та інші [72].

Методологічною основою дослідження є комплекс базових наукових принципів історизму, об'єктивності та системності. З метою реалізації поставлених дослідницьких завдань були використані наступні конкретні методи історичної науки: історико-генетичний (у послідовному висвітленні еволюції молодіжних неформальних об'єднань з'ясуванні їх причинної обумовленості), історико-системний (для з'ясування типології неформальних

рухів та їх функцій у радянському суспільстві), історико-порівняльний (який дозволив порівняти системи ідей та поглядів, а також виділити специфіку функціонування неформальних молодіжних організацій та рухів на різних етапах існування СРСР).

Хронологічні межі дослідження. Нижня межа – це 1985 р., тобто рік, коли М. Горбачов був обраний на посаду Генерального секретаря ЦК КПРС та був розпочатий курс на перебудову. Верхня хронологічна межа – це 1991 р., тобто рік розпаду СРСР та остаточного краху Комуністичної партії Радянського Союзу.

Географічні межі дослідження охоплюють територію Радянського союзу, з акцентом на великі міста такі як: Київ, Москва, Львів, Харків та інші.

Наукова новизна полягає у тому, що в магістерській роботі зроблена спроба комплексного вивчення молодіжних неформальних рухів Радянського Союзу в 1985-1991 рр. на основі спогадів та мемуарів. У магістерській роботі виділено ключові неформальні молодіжні рухи, проаналізовано передумови та причини їх появи, форму діяльності, еволюцію та особливості взаємин із владою.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження були висвітлені у статті «Неформальні молодіжні об'єднання як чинник демократизації радянського суспільства кінця 80-х – початку 90-х рр. ХХ ст.», що була опублікована у «Віснику студентського наукового товариства» 2021 р., випуск 24, а ключові висновки дослідження були оприлюднені на науковій конференції молодих учених «Молодь у науці» (м. Ніжин, НДУ імені Миколи Гоголя, травень 2021 р.).

Структура роботи. Робота складається зі змісту, вступу, трьох головних розділів основного матеріалу, висновків, списку використаних джерел та літератури, а також додатків.

РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕФОРМАЛЬНИХ РУХІВ ПЕРІОДУ ПЕРЕБУДОВИ

1.1 Передумови появи неформалів в СРСР

Після війни відбулися значні зміни у ставленні до питання дозвілля. По-перше, духові оркестри. Вони грали у вихідні дні на площах, парках. Під їх музику організовувалися танці. Походи в кіно стали традиційними. Кожен новий фільм був подією, яку не хотілося пропускати [26].

Але знаходилися ті, кому хотілося виділитися з цієї маси правильних, однаково одягнених людей. Так, на початку 50-х рр. з'являються представники молодіжної субкультури, для яких еталоном було життя американців [26]. Називали себе вони стилягами. Вони виділялися із загальної маси трудящих в першу чергу своїм зовнішнім виглядом. У широких звисаючих з плечей піджаках, вузьких штанях, куртках на блискавках, туфлях на високій підшві з каучуку. Ну а краватки з пальмами, мавпами, танцюючими дівчатами доповнювали цей так званий антирадянський вигляд. Звичайно, головним був стихійний протест проти прийнятих в радянському суспільстві правил поведінки [26]. Стереотипне мислення було нормою, тому все, що виходило за його рамки, вважалося аморальним.

Стиляги показали особливий стиль життя, більш вільний. Вони дозволяли собі відкрито радіти життю, слухаючи джаз, танцюючи «бугі-вугі» [49].

Тож не дивно, що радянська преса їх нещадно критикувала. Карикатурами і фотографіями стиляг майорів «Комсомольський прожектор» [26]. І хоч в основному стилягами були хлопці нормальні, їм у свій час доводилося досить важко. Питання про їх поведінку розглядався на зборах комсомольського активу. Вони ставали головними об'єктами дружинників і патрулів, але змінилися вони не завдяки цьому. Просто молоді люди подорослішали, обзавелися сім'ями і у них з'явилися зовсім інші проблеми.

60-ті принесли не тільки політичну відлигу, а й зміни в розвагах радянської молоді [26]. Тут потрібно відзначити «поетичний бум». Стали популярні вечори поезії. Часто біля пам'ятників виступали зі своїми творами літератори, слухати їх збиралося безліч людей. В результаті народився новий жанр - авторська пісня. Головні герої їх «бродяга з гітарою і рюкзаком», «мрійник і романтик» [26].

З'явилися і нові свята. Так, з 1958 р. в останню неділю червня відзначався День радянської молоді. Організаторами свята ставали комітети Комсомолу спільно з відділами культури. Концерти, конкурси, спортивні змагання, нагородження передовиків виробництва стали в цей день стали традиційними.

Саме з кінця 60-х з маси молоді все більше виділяється «золота молодь» - діти представників партійної номенклатури [26]. І хоча ця категорія існувала з дня утворення Радянського Союзу, вже в сімдесятих приховувати різний рівень життя стало набагато складніше, а потім і зовсім безглуздо. Еліта розважалася по-своєму: ресторани, молодіжні кафе, іподроми, рок-н-рол, твіст. Стали модними колекції діамантів, автомобілів. Перепродаж джинсів – це була мрія майже всіх радянських студентів.

Іншим же громадянам розважитися і відпочивати, практично, не було де. Тому весь вільний час юнаки і дівчата проводили у дворі, на вулиці, взимку притулком ставав під'їзд. Але суботи чекали всі з величезним нетерпінням. У цей день проходили дискотеки [26]. Їх організовували в гуртожитках, танцмайданчиках, палацах культури. У 70-х набувають популярності вокально-інструментальні ансамблі. Розвивалася художня самодіяльність. Молоді люди для сміливості і куражу могли випити пляшку портвейну на 7-10 чоловік [26]. Танці в основному тривали з 21.30 до 00.30. Якщо не було «живої» музики, виручав магнітофон. Він, як втім, і інші товари для більшості був дефіцитом. Була ще одна категорія молоді – хулігани (див. Додаток А).

1.2 Публіцистичні оцінки неформальних рухів в СРСР

Історики та соціологи сьогодення мають думку, що виникнення в 1950-х рр. неформальних молодіжних рухів пов'язане із зародженням та розвитком рок-н-ролу, як жанру музики і танців [45]. Мистецтво джазової музики, яке виникло в Сполучених Штатах Америки наприкінці 19-го початку 20-го століття, внаслідок синтезу африканських та європейських музичних тенденцій стало масовим у світі в міжвоєнний період і стало головним полем культурної битви, на підставі якого молодіжний протест народився проти відомих постулатів поведінки та перевершуючи існуючий етикет [45]. Експромт, поліритмія та пульсація джазової музики створили благопристойний фундамент, щоб знайти альтернативні способи розвитку молодіжної культури та способу життя.

Після повного зняття заборони на вживання алкогольних напоїв наприкінці 1920-х публічний молодіжний рух «джазу, алкоголю та машин» не зовсім зник, а перетворився в інші види. Як можна було помітити, в умовах життя під назвою «Великої депресії», що мала такі наслідки як безробіття та безгрошів'я населення, молоді люди почали створювати міські молодіжні угруповання під назвою «діти безвиході» (deadendkids), основна робота яких мала досить обширне зображення у творчому контексті: кінематографії та коміксах [45].

На початку вісімдесятих років, знавці та любителі джазового музичного мистецтва, особливо бібопи, які чітко окреслювали певні характеристики живого молодіжного стилю (одяг, сленг, вживання наркотиків, іронічне ставлення життя, саркастичний гумор), називалися в той час хіпстерами. Польський публіцист М. Єджєєвський також не залишив без уваги явище молодіжної субкультури. Він описав субкультуру молодих хіпстерів – їх етикет, сленг, татуювання та поведінку, систему цінностей: «Кожен з моїх молодих співрозмовників прагне бути добрими друзями». Коли група приймає вас добре, ви повинні підкорятися вимогам групи, ... час від часу демонструвати свій характер перед дорослими» [18].

За радянських часів сприйняття таких молодіжних зібрань або неформального об'єднання молоді було негативним. Термін «молодіжна субкультура» не використовується в офіційних колах. Будь-яка молодіжна громада чи організація (крім комсомольської), яка не була визнана владою, не тільки зазнала негативного ставлення влади, але й була придушена [34]. Багато підтверджень цьому можна знайти в пресі того часу. Історик В. Прозоров конкретно вказував, що будь-які асоціації або групи, які співіснують і протистоять офіційним організаціям, є «первісними паразитами гуманізму в соціалістичній системі» [34].

Варто зазначити, що громадська думка в той період Радянського Союзу була майже такою ж, як і офіційна, саме тому така неформальна молодь була змушена піти в підпілля. Більше того, члени таких об'єднань, як правило, перебували під повним контролем комсомолу. Однак, крім офіційних думок, існують й інші принципово протилежні погляди на це питання. На відміну від загальноприйнятих стереотипів, відомий російський соціолог і психолог І. Кон був одним із перших, хто протягнув руку допомоги Асоціації неформальної молоді Радянського Союзу у своїй статті «Погляд в обличчя покоління» [30]. Основний зміст його статті полягає в тому, *щоб переконати всіх, що проблема з молодими людьми, про яких ми говоримо, як правило, зовсім не їхня ... не вони, а ми - в досить глухому куті, в кризі ... лише наш власний неформальний рух викликав фурор. ... Ситуація виглядає драматичною, оскільки пов'язана з організацією та стабільністю нашого суспільства* [30].

Особливі форми молодіжного життя сильно спостерігались у 1985–1991-х рр. у Радянському Союзі. Зокрема, специфічні умови того часу, а саме період Перебудови сприяли появі таких молодіжних неформальних рухів. Радянська молодь намагалась протистояти уніфікації молодіжного життя в рамках політичних подій того часу, відмовлялась від примусової праці, введеної урядом, чинила спротив офіційній радянській культурі за допомогою музики та модного одягу західного стилю, наслідування британського й американського способів життя на противагу радянському.

Протестуючи проти радянської строгості уніформи, вони носили широкі і довгі плащі, мішкуваті піджаки, довгі краватки. Дівчата намагались наслідувати французьку та американську моду, яскраво фарбувались, часто курили, що не відповідало офіційному образу радянської дівчини [34].

Загалом в кінці 1980-х рр. багато статей та доповідей були спеціально спрямовані щодо питання молодіжних неформальних об'єднань. Тому інший російський дослідник В.Шкурін намагався розділити неформальних на різні структури у своїй науковій доповіді «Неформальна молодіжна асоціація»: *«Ми вважаємо, що розподіл усього різноманіття неформальних об'єднань молоді можна відобразити двома основними аспектами, які є доцільними. Перший складається з групи дозвілля. Другий – групи активності. Їм важко взаємодіяти з іншими соціальними інститутами [75].* В.Шкурін далі сказав, *що існує багато неформальних молодіжних рухів. Напрямок і рух не лише відображають молодь, але також соціальні проблеми та суперечності.*

С. Свечніков визначив неформальні молодіжні асоціації у дослідженні «Молодь та рок-культура» як групи, *які виникають на основі суб'єктивних потреб, інтересів та бажань молодих людей, незалежно від того, чи відповідають інтереси цих груп чи суперечать інтересам суспільства. Він зазначив, що однією з характеристик є ігнорування та відчуження існуючих соціальних правил та моделей та формування протестів проти суспільства з метою створення альтернативної системи цінностей [75].*

1.3. Неформалітет як авангард пізньорадянського суспільного та культурного життя за спогадами та мемуарами учасників молодіжних неформальних рухів

Дослідження показало, що перші клуби самодіяльної пісні виникли в 50-х рр. ХХ ст. Визначною датою був 1959 р., коли відбувся перший фестиваль молодіжної пісні, організований студентами. Одночасно самодіяльна пісня вийшла за вузівські межі, ставши помітним явищем життя радянського

суспільства [21]. Клуби склалися або навколо особистості конкретного виконавця (або об'єднання авторів), або, як спільноти любителів, які в домашніх умовах займалися виробництвом, тиражуванням і колекціонуванням записів. Важливе місце для розвитку таких клубів посідала постать Володимира Висоцького. Саме натхнення його творчістю і призвело до того, що кожен юнак і, навіть, дівчина бажали долучитися до клубів самодіяльної пісні.

Формувався інститут «зльотів» (фестивалів), який посів згодом чільне місце в організаційній структурі КСП. У 1974 р. МГТС ВЛКСМ звернувся до лідерів КСП з пропозицією співпраці і підтримки в обмін на контроль змісту виконуваних текстів і відсторонення від керівних місць в клубах людей, пов'язаних з дисидентським рухом [21]. Ця пропозиція була прийнята і 15-й зліт КСП, який проходив в тісній взаємодії з Державною адміністрацією залізничного транспорту ВЖСМ і МГСПС. У 1975 р. приймається спільна Постанова Президії МГСПС і секретаріату МПС ВЛКСМ про створення Московського міського клубу молодіжної пісні, під безпосереднім контролем МГК ВЖСМ [21]. З цього часу у відділі пропаганди і агітації робота з міським КСП виділена в окремий напрямок.

На основі проведеного дослідження було встановлено, що етапним для КСП став період 1980-1981 рр. У 1980 р. був закритий важливий для любителів молодіжної пісні Грушинський фестиваль, а в 1981 р. криза торкнулася московського клубу, на який чинився тиск влади [21]. У 1982-1985 рр. КСП частково йде в підпілля широкого поширення набули квартирні концерти; закриті виїзди в ліс, самвидав і інші форми, прихованої від державного контролю діяльності. Показова суперечність між підпільним існуванням КСП і «увагою та турботою» з боку комсомолу пояснюється тим, що останнім передбачало ідеологічний контроль, що не могло знайти підтримки в середовищі КСП [21].

Вже у серпні 1986 р. ЦК ВЛКСМ сам звернувся до Московського КСП з пропозицією вже восени цього ж року провести Всесоюзний фестиваль. Цей

проект був успішно реалізований, в рамках фестивалю була проведена Всесоюзна конференція представників КСП, що обрала Всесоюзна рада КСП на чолі з Ю.А.Андрєєвим, заступником якого був обраний І.М.Карімов [21]. Базою для діяльності Всесоюзної Ради, який не одержав ніякого правового статусу, став Московський КСП. Надалі передбачалося створити ради на місцях, аналогічні Всесоюзній (при комітетах комсомолу в міру необхідності).

При цьому КСП зберігали риси неформальності Так, наприклад, була відсутня система фіксованого членства в клубі, термін «керованість» стосовно до системи «кущів» (структурних одиниць руху), як і раніше означав лише координацію зусиль для реалізації спільних проектів [21].

В рамках процесу легалізації 26 лютого 1986 р. пройшла установча конференція Московського КСП. А вже в листопаді 1987 р. МГК ВЛКСМ затвердив Московський КСП в якості міського госпрозрахункового любительського об'єднання [21]. У 1989 р. клуб був перетворений в Московський центр авторської пісні. Говорячи про етапних для КСП заходах цих років, не можна не згадати про захід в квітні 1989 р. на святі, присвяченому 30-річчю, розвитку КСП в Москві [76, 77]. Паралельно розвивалася співпраця КСП і Радянського Фонду культури (РФК). Відсутність значущого конструктивного результату цього процесу продемонструвало необхідність продовження пошуку нових форм самоорганізації.

Такі неформальні молодіжні рухи завжди були, є і будуть. Тільки сучасний період життя надав їм свої назви: хіпі, панки, металісти, готи, емо та інші. Чому існували та існують такі неформальні молодіжні рухи? А тому що завжди є люди, які не приймають певний спосіб життя, ідеали. Вони не мріють «бути у форматному становищі» [4]. Їхні пошуки набувають форми протесту, і не обов'язково проти існуючої влади, її політики. Звичайно, серед таких людей більшість молоді. І це зрозуміло: пошук свого я, небажання користуватися готовими життєвими рецептами, розхитування стереотипів, самоутвердження, а також потреба заповнити духовну нішу [4].

Поява андеграунду (так званого підпілля) у СРСР сьогодні сприймається як природне явище, враховуючи умови життя в авторитарній державі. Союзу немає більше 20 років, та андеграунд продовжує існувати, набуває нових форм. Сучасні неформали дуже строкаті. Більшість з них — фани різних музичних груп («Король і Шут», «Арія», «Корозія металу», «Кіно», «Beatles», «Океан Ельзи» тощо) [4]. Є й ті, які об'єднуються навколо військово-історичних угруповань.

У нашому Русанівському ліцеї навчаються розумні діти, які люблять не тільки розв'язувати задачі, а й ходити в гори, лазити в печери, слухати й грати різну музику: метал, рок, авторську пісню, класику... Звичайно, за роки існування ліцею серед учнів зустрічалися й неформали [4]. Один з них разом з батьком входив до клубу гусарів, брав участь у реконструйованій Бородинській битві, мав справжню форму, військове звання. Гра в солдатиків... але ж він і його батько відчували повноту життя саме в цьому. Слухаєш їхні розповіді, дивишся неймовірно цікаві фотографії і радієш за людей, які знайшли свій формат. Проводили ми в ліцеї концерти місцевого андеграунду. Зібралися учні, випускники, їхні друзі. У цілому, не дуже багато, бо неформал не таке вже поширене явище. Але вони існують серед нас, і ми намагаємось поважати їхні інтереси [4]. Був ще один приклад знайомства з неформалами.

Учень 10 класу входив до гурту фанів групи «Король і Шут», ходив в одязі, який за кілометр сповіщав усім про його вподобання, багато часу проводив у «Трубі» (пішохідний перехід на майдані Незалежності). Минуло 8 років, він режисер-постановник на каналі СТБ, давно вже не в тусовці. Згадує себе і дивується, як він наосліп йшов за тими, хто переконував, що тільки так треба одягатися, слухати таку музику, а хто думав інакше, сприймав агресивно [4].

Хлопець розповідав, що доволі часто з'ясування взаємин закінчувалися бійками. Зараз він одягається так, як йому хочеться, слухає різну музику і вважає, що він і неформали — явище підліткове, тимчасове і вже в минулому.

Це пройшло в нього та в багатьох його друзів. За його словами, у «Трубі» та інших переходах є цікава молодь, але назвати всіх неформалів інтелектуалами не можна [4]. Занадто вони різні. Серед них є так звані скінхеди (голені голови). Вони вважаються найагресивнішими серед неформалів, зустрічі з ними, особливо коли вони нападпитку, закінчуються кровопролиттям. Дуже чомусь не люблять вони реперів (хлопців та дівчат в широких штанях, що захоплюються репом). Скінхеди паралельно можуть входити й до груп футбольних ультрас [4].

Уже 11 років проводиться в Києві велика молодіжна тусовка «Урбанія», запрошуються відомі діджеї, читається реп, малюють графіті, проводяться змагання серед скейтерів, ролерів тощо [4]. Але не подобається ця чужа тусовка неформалам. Кожна «Урбанія» закінчується конфліктами. Виявляється, що діє закон : «хто не з нами, той проти нас». А в «Трубі» та інших переходах не тільки слухають музику, спілкуються та мирно укладають угоди, а й співають потроху в компанії свого формату й палять не тільки цигарки вищого гатунку, а й залишають після себе купу сміття [4]. Для деяких це дійсно тимчасова станція їхнього дорослішання, а деякі затримуються там надовго. Андеграунд навряд чи можна замкнути в якісь стіни, бо це вже певні правила, зобов'язання. А клуби конче потрібні! Та не тільки для неформалів, а для всієї молоді, яка відчуває спрагу до спілкування, гарного проведення часу.

Наведемо декілька уривків зі спогадів молоді щодо розвитку неформальних молодіжних рухів в роки Перебудови:

Дарина Окунева, журналістка (26 років): Одне з моїх перших спогадів про радянське суспільство - вірніше, коли СРСР вже перестав існувати - пов'язано з вершковим маслом. Мама завжди скаржилася, що в СРСР в магазинах було масло, а на початку 90-х масла вже не було. А нам в дитячому садку давали масло. І ось я пам'ятаю, як беру це масло, кладу його кишеню і йду додому. І воно у мене в кишені тане. Але я все одно його несучу додому... [35]

У моїй родині я не пам'ятаю, щоб розповідали про якісь репресії. Але розповідали хороше - як в 60-ті роки подорожували по Союзу, був популярний автотуризм. Люди в комуналках дружили, збиралися за великим столом три сім'ї, все життя так і дружили.

Зараз я не відчуваю себе вільною людиною в Росії. В СРСР була ідеологія, але тих, хто щиро її сприймав, було меншість [35]. Всі люди вдавали, кивали головою, інтелігенція збиралася на кухні і щось обговорювала. Сьогодні є інша ідеологія, в яку вірить неосвічене більшість. Сьогодні нас намагаються переконати, що Росія - велика держава, що вона може бути великою тільки з однією партією і з одним вождем. Структура влади повинна бути такою, яка вона зараз є, щоб ми були великими [35]. При цьому відсутня інтелігентське спільнота, яке обговорювало б, як набридла ця маска віри і кивання. У нас зараз всі говорять про внутрішню імміграцію - відкопали це слово. Всім досить нудно від цієї ідеології, яка є.

Єлизавета Філатова (27 років): Якщо говорити про віковий ценз, то максимально наближені до радянської ментальності - люди після 35 років, які прожили довгий час або проживають на території сучасної Росії або в країнах СНД [35]. Мені 27 років, період Радянського Союзу для мене, як і для моїх однолітків - це щасливе дитинство, а не певна політична система [35]. Парадоксально, але тінь СРСР переслідує мене в США кожен момент при зустрічі і роботі з людьми старше тридцяти. Емоцій і думок настільки багато, що часом я втрачаю будь-яку віру в конструктивний діалог двох поколінь [35]. Цілком природно, що ми не розуміємо системного мислення старшого покоління, але це не означає, що наше покоління відкидає спільний діалог з більш старшим поколінням.

Євгеній Леонхардт: Радянське суспільство уявляю високоінтелектуальним і в той же час наївним. Воно було ближче до традиційних цінностей. У той же час, була висока ступінь роздвоєння, коли проголошується одне, а робиться інше. Відтворити єдину країну з межами СРСР було б непогано [35]. Або нехай Євразійський Союз стане деякою

спільністю, як ЄС. Але при цьому в цій країні і на цій території все-таки повинна бути демократія. Демократія повинна враховувати місцеві особливості. Перехід від тоталітаризму до західних стандартів не може бути здійснений за короткий час [35].

Дарина Куткова, журналістка (Московська область, 25 років): Я пам'ятаю кадри бомбардування Білого дому в Кремлі, пам'ятаю, як через наше місто йшли танки в Москву. І я пам'ятаю вибори Єльцина - коли ми всією сім'єю сиділи біля екранів телевізорів і кричали: «Єльцин! Єльцин! Єльцин!» [35] Мої батьки, які абсолютно не цікавляться політикою, вони, мабуть, були охоплені цими змінами і всім тим новим, що обіцяв Єльцин. Потім почалися 90-ті роки, коли моя мама була змушена стояти на ринку і продавати замерзлі морепродукти, коли грошей не було зовсім. І ось тоді Єльцин раптом став поганим, і почалася туга за Радянським Союзом.

Я тоді чула від батьків: «Якби підняти Сталіна з могили! Він би всім їм показав!» І у мене дуже довгий час, десь до 14 років, Сталін асоціювався з вирішенням усіх проблем і з порядком [35]. Чомусь не було ніякого страху перед тим, що він робив, перед тим, скільки людей загинуло, - просто потрібен був порядок, неважливо, якою ціною.

Радянський Союз мені подавався як ідеальне суспільство, де, незважаючи на відсутність продуктів, люди знали, що буде завтра, вони знали, що не втратять роботу, де освіту цінувалося, де з середньою освітою можна було працювати, а не йти холодною зимою на ринок торгувати [35]. І мені здавалося, що це якась країна, де все було добре і зрозуміло.

Зараз моє особисте уявлення про Радянський Союз - як про систему, вигідною лише одній групі людей. І мені здається, що прості люди тоді були якимись маленькими інструментами в цій системі, і система, по суті, була жорстокою до них і зовсім ними не цікавилася. Вони були якимись мурахами, на яких все трималося [35]. Люди тоді не знали, що дійсно відбувається, як йдуть справи насправді. Але з іншого боку, якщо ти був готовий прийняти її ідеали, якщо у тебе була якась жилка особлива, ти міг до неї адаптуватися.

З одного боку, в СРСР було краще, ніж в сучасній Росії, тому що там було людське сусідство, чи не було закритих дверей... [35] Зараз все побудовано або на зв'язках, або на цих жилках, або на конкуренції, що, в принципі, напевно, і добре ... Але люди йдуть по головах в якійсь мірі.

З іншого боку, мені не дають спокою розповіді про те, як в СРСР твій сусід міг на тебе настукати. Тому я не можу зробити точного висновку. Але те, що я чую про СРСР, - це було чудово: демонстрація як привід зібратися, пісні, в які дійсно вкладалися душі, картопля, морква, колгоспи, спілкування [35]. Я пам'ятаю суботники, я сама ходила з дідусем на суботники - це було дуже мило! Зараз хіба я піду прибирати свою вулицю, якщо у нас є двірники з Таджикистану? Зараз життя жорсткіше, напевно, розумні люди можуть знайти вихід в життя, але, з іншого боку, може бути, і не можуть, тому що кругом хабарництво і зв'язку.

Важливою умовою виникнення молодіжних неформальних рухів в УРСР в період Перебудови є процес, пов'язаний із здійсненням пропаганди та демократизації в Україні. Зміст радянської версії пропаганди включає два аспекти: забезпечення того самого ступеня відкритості та доступності партійних та українських установ та певного рівня свободи інформації. Цей процес був суперечливий: влада оголосила одне, і це було прямо протилежним оголошеному. Тому документи, що стосуються молоді, класифікуються як «Цілком таємно» [51].

Пропагандистська політика, проголошена радянською владою, стимулювала розвиток нового явища в Україні: у другій половині 80-х років розпочались публічні дискусії з популярних соціальних питань. Основний зміст цієї політики полягав в наступному: захист та відновлення прав та статусу української мови, якість освіти, культурні умови, історичні «білі плями», екологічні умови та економічний розвиток. Пропаганда активізувала суспільство, і люди шукають вихід із кризи [51].

Молодь виявляла інтерес та брала активну участь в дискусіях щодо спадщини та спільноти в українських культурних клубах, клубах Лева,

політичних клубх, організованих комсомолом. Пропаганда стимулювала швидкий розвиток свободи слова в Україні та активізувала процес відновлення історичної правди. Це називається усунення білих плям.

У другій половині 1980-х рр. забуті імена видатних діячів культури, науки та політики почали з'являтися знову [51]. Розширився доступ до архівів та з'явилася нагода дізнатись про статті видатних українських дослідників. Поява нової історичної інформації допомагає розширити обговорення важливих історичних питань за участю широкої громадськості, що допомагає переосмислити минуле та появу різнобічних думок з альтернативними поглядами.

Встановлені стереотипи мають процес деформації, що супроводжується появою нових інтерпретацій відомих фактів і процесів, включаючи переоцінку діяльності історичних діячів та розуміння сучасності крізь призму історичного досвіду. Доказом цього є те, що наприкінці 1980-х рр. альтернативні молодіжні видавництва були насичені інформацією, де близько 70% друкарського простору займала інформація, пов'язана з історією ОУН-УПА та аналітичні матеріали про статус України в Радянському Союзі [51]. Тому, навіть якщо історична правда частково повернулася до українського народу, вона також викликала просвітництво деяких представників політичних та культурних еліт, які стали передовими напрямками українського національно-визвольного руху наприкінці 1980-х.

Можна сказати, що завдяки появі реформ і відкритості, демократичний процес в Україні у другій половині 1980-х рр. був розроблений і став важливим каталізатором активізації молодіжного руху країни [51]. У середині 80-х рр. молодіжні ініціативи характеризувалися зростаючою тенденцією протистояння між офіційними, державними організаціями ЛКСМУ та неформальною молодіжною діяльністю.

Комуністична молодіжна ліга втратила авторитет та вплив на молодь. Існують суперечності між офіційною політикою уряду та фактичними проблемами молодого покоління, і ці протиріччя не можуть бути вирішені

шляхом компромісу. У другій половині 80-х рр. під впливом соціально-політичних факторів в ЛКСМУ почали виникати неформальні молодіжні та студентські організації, активи яких були розчаровані діяльністю комсомолу [39].

Начальна програма реформ дала правову основу для легалізації існуючих неформальних груп, ініціювала демократизацію суспільства та скасувала систему цензури, стимулюючи тим самим появу нових молодіжних об'єднань. Однак молодіжні організації не завжди виникають із самодіяльності. Їх створення, як правило, ініціюють держава, політичні партії, громадські об'єднання, окремі громадяни, іноземні об'єднання та громадяни України [40].

Більше того, це поступово стало основним способом формування організації, і головним фундаментом створення молодіжного об'єднання вже є не молодіжна субкультура, а головним чином спільні інтереси його засновників. Для досягнення цих цілей молоді люди часом навіть не об'єднуються із дорослими. Однією з головних причин створення масових молодіжних організацій є реформи, які спричинили дискусії щодо соціально-економічних, етнічних та релігійних питань та підкреслили історичні прогалини. В Україні ці процеси в контексті пропаганди призвели до створення різноманітних рухів за реформи та збільшили участь молоді у політичних клубах. Тому в 1987 р. в Україні було 1119 осіб, а у вересні 1988 р. - близько 3000 осіб, і вони об'єднали 72 000 молодих людей [40].

Однією з причин розповсюдження неформальних об'єднань та формування політичних клубів є інформація про сталінські репресії та політичний процес у стагнаційні роки, яка почала поширюватися в квітні 1985 р. [40]. Це призвело до формування ЛКСМУ та внутрішніх неформальних тенденцій. Активне зростання кількості неформальних груп відбувалося з 1983 по 1986 рр. Основні причини: по-перше, комсомольська організація та заклади культури мають низький рівень організації молодіжних розваг; по-друге, конкурентоспроможність закладів культури низька, а поліграфія доступні. А

відеоінформаційні ресурси, матеріально-технічні основні умови закладів культури та спорту незадовільні, а місця масових розваг для молоді обмежені [40].

Чорнобильська аварія викликала ентузіазм молодих людей і вплинула на переосмислення ситуації в Україні. Важливим фактором стала аварія на ЧАЕС, яка спричинила багато проблем. Тому в 1987 р. в Україні виник неформальний екологічний рух. Основні осередки організації «Зелений світ» почали створюватися в Києві та інших містах республіки. Незабаром він був перетворений в асоціацію громадських природоохоронних організацій і зареєстрований в Українській комісії з захисту миру наприкінці 1987 р. [39]. Значна частина членів асоціації - це молодь, особливо студенти.

Забруднення навколишнього середовища є однією з причин створення клубів Лева. Ці організації почали вживати низку екологічних заходів, спрямованих на покращення екологічних умов району. Основною рушійною силою розвитку природоохоронного руху є неформальні молодіжні організації, активи яких вимагають від влади припинення забруднення системи.

Ще однією причиною появи нових молодіжних організацій є криза та розкол ЛКСМУ [40]. У другій половині 1980-х комсомол знаходився в глухому куті, коли ознаки кризи в організації стали очевидними. У період з 1990 по 1991 р. антикомуністичні настрої широко поширювались серед молоді. Тому, згідно з різними опитуваннями громадської думки, більше 50% молодих людей висловлювались негативно щодо діяльності комсомолу та КПУ. Незначна практична діяльність центральної та місцевої влади у галузі молодіжної політики не покращила і без того важких соціальних умов молоді [39].

Протягом багатьох років емоції найактивнішого класу в суспільстві проявлялись у відчутті відчаю, унікальному історичному песимізмі, і правляча партія не вірила у серйозну та цілеспрямовану молодіжну політику. Жодна

молодіжна організація не готова конструктивно співпрацювати з ЦРУ та ЛКСМУ [40].

Як би СРСР не намагався створити «залізну завісу», молодь все одно прагнула б долучитися до модних західних течій. Тому в країні були і панки, і хіпі, і стиляги [49].

Неформали в СРСР з'явилися приблизно в кінці 40-х р. ХХ ст. Неформал походить від поєднання неформальні об'єднання молоді, які протиставлялися радянським формальним групам, наприклад, комсомолу. Першою такою субкультурою вважаються стиляги [49]. Як правило, це була золота молодь, у якої не було ні в чому потреби, і їм, умовно кажучи, залишалося тільки танцювати і виглядати при цьому стильно.

Світовий субкультурний бум припадає на 1970-80-ті р. Передісторією послужили масові молодіжні протести 1968 р. в Європі та Америці [49]. Молоді люди виступали проти воєн і расизму, за свободу вибору і права людини. Загалом, за любов і мир у всьому світі. За пару років до масових протестів з'явилися хіпі. Вони і були активними учасниками цієї боротьби.

Розквіт руху заснованого на меломанському психоделічному і хардроккових пристрастях, що породило всесоюзну систему лісових і пляжних таборів, домашніх концертів, а так же подорожей автостопом, припав на середину 70-х [49].

До початку 80-х, мода на хіпі захлеснула столиці, в Москві комунікація хіпі охоплювала бульварне кільце, Арбат та площу Маяковського. Ряди руху поповнили студенти-бітломани, вуличні барди і покоління дітей радянської інтелігенції, які займалися неофіційною творчістю [49].

В основному неформальні субкультури групувалися за світоглядними позиціями (природно, на противагу системі), які були нероздільні з музичними вподобаннями і атрибутикою в одязі. Кантрі, джаз, рок-н-рол, регі... Музичний напрям відповідав тій чи іншій субкультурі. Бували, звичайно, і винятки [49].

У 1980-і р. рух стиляг відродився завдяки інтересу молоді до ретро-стилю. Ці групи фігурували в Ленінграді під найменуванням «секретістів» в

Ленінграді, а в Москві називалися «бравістами» (за назвами груп Браво і Секрет).

Як не намагалася радянська влада прикривати «вікно в світ» залізною завісою і не прагнула до уніфікації народу, молодь все одно знала про неформальні рухи. І найсміливіші, незгодні з нав'язуванням манери поведінки і способу життя, протестували так, як могли [49]. Наприклад, через субкультури. Молодь СРСР відгукнулася на загальний світовий тренд досить швидко. Так, в 70-і р. в Москві, зокрема, нарівні з Заходом існували і хіпі, і панки.

Але жилося їм не так добре, як закордонним. Влада боролася з тими, хто дозволяв собі самовиражатися і йти проти норм, радикально: регулярні приводи в міліцію, примусове лікування в психіатричних лікарнях і так далі. Крім цього, небайдужі люди з активною громадянською позицією через побої намагалися привести неформалів до «нормальності» [49].

Рух ньювейва отримав у радянському суспільстві досить розмитий прояв. Спочатку він спирався на меломанські переваги у вигляді електронних експериментів та естетику після панків «нових романтиків», вітчизняні ньювейвери компіювали свою зовнішню естетику на базі «чистого стилю», зачісками певного виду і макіяжу, з елементами обраних з інших вже сформованих рухів, починаючи від брейкерських очок, закінчуючи похмурим стилем [49].

Після 1985 р. слідом за частковою легалізацією зарубіжних нерадикальних стилів, популяризації диско і підйомом металістичної хвилі, загальна маса «нової хвилі» розділилася на два табори. Дискотечні шанувальники зарубіжної естради, які споживали брендові речі і отримали ярлик поппера, через захоплення поп-музикою 80-х [49]. Були більш просунуті модники-ньювейвери, які перебували в щільному зіткненні з творчим андеграундом, що експериментували в рамках модних і постпанківських традицій.

РОЗДІЛ II: КЛАСИФІКАЦІЯ ТА СУТНІСТЬ НЕФОРМАЛЬНИХ МОЛОДІЖНИХ РУХІВ У ПЕРІОД ПЕРЕБУДОВИ

Ми живемо в суспільстві, яке живиться соками радянської епохи. Її енергії вистачає, щоб бути базисом економіки і культури. Ця епоха, яка начебто належить тільки минулому, все ще жвавіша, ніж сучасність, з її прихованою мрією перевершити радянський рівень. Що ж, раз так складно перевершити, потрібно перемогти радянську культуру якимось інакше - щоб населення не тяглося в цю сторону [10]. Чи не виходить досягти зростання рівня життя, зниження рівня соціального розшарування, відновити культурні та людські зв'язки на пост-радянському просторі, створити культурні зразки, здатні затмарити радянські досягнення. Замість того, щоб пошукати системні дефекти в нинішній регресує соціальній системі, виникає спокуса уявити радянське суспільство як небаченого монстра, яким лякати дітей і дорослих.

Така поведінка закономірна, наступні володарі лають попередніх, а населення ще довго ностальгує за минулим (особливо, якщо новий режим не здатний пред'явити власних досягнень). Об'єктивність вимагає встати над сутичкою консерваторів і лібералів. Реальний досвід багатобарвний, і модель минулої епохи не зводиться до чорної і білої фарб [19]. Для початку нам потрібно звільнитися від декількох міфологічних схем, які ускладнюють розуміння ідеологічного досвіду, тому що надто вже відверто служать сучасним політичним завданням.

Радянський соціальний костюм 60-70-х рр. не тиснув, тому що колишній - довоєнного зразка - був занадто тугим. Жителі комуналок відчували приплив свободи, переселяючись в окремі квартири. Інтелігент задихався від свободи, долучаючись до таємниць сталінської пори (відкриваючи тільки самий краєчок) [20]. У 1970-і рр. людина вже виросла з «костюма», несвобода відчувався гостріше - хоча сфера свободи, як ми побачимо, розширювалася (див. Додаток Д). Просто вона росла повільніше, ніж потреби в самовираженні,

інтелектуальному пошуку. Радянське суспільство розігнало зростання потреб, і тепер не встигало за ними [20].

Де людина усвідомлює його не руйнування, існує конфронтація. Людина так влаштована, що він обтяжує його. Краще не знати про це. А ось дізнався - і мимоволі починаєш торкатися - де він починається, і не можна розширити свободу.

Варто послабити такі репресії і шукачі свободи почнуть знаходити один одного [20]. Не погасити світло – всі збіжаться до нього зі своїми полум'ям і розкладуть багаття. Ось дилема для влади: і це добре, коли люди сидять далі, під гітарою розслабляються, та якби ж то, щоб вогнище не утворилося [20].

2.1 Класифікація неформальних молодіжних рухів

Хіпі

Хіпі – це міжнародний молодіжний рух, що виник у Сан-Франциско в 1965 р. на тлі лібералізації та демократизації традиційного суспільства. Це один із найвизначніших проявів контркультури, що має пацифістський колір, і особливо важливий для мистецтва. Рок-музика мала великий вплив, а також сексуальна революція, психоделічна революція. Учасники цього руху називали себе "народженими квітами, дітьми квітів, народженими в любові" (див. Додаток Г).

Культура хіпі вже була поширена в колишньому Радянському Союзі починаючи з 1967 р. Спочатку вони, так чи інакше, були включені до протестних акцій і піддавалися репресіям — арешт групи Шарніра у Львові в листопаді 1970 р. розгони демонстрацій у Москві (1 червня 1971 р.), Гродно і Вільнюсі (в серпні 1971 р.), заворушення в Каунасі після самоспалення Ромаса Каланті (травень 1972 р.) [74]. Варто відзначити, що серед руху хіпі, зокрема у Москві вагоме місце посідав Володимир Теплишев (Дзен-Баптист), який став «гуру» для всіх московських хіпі. Володимир Теплишев, не лише був, що називається, «канонічним хіпі», а й підтримував цей рух, навіть будучи уже досить старим і досвідченим чоловіком [74]. Саме з його ініціативи був

створений рок-мюзикл присвячений хіпі, який називався « Про Івана безталанного і Єлену Премудру» [74].

Придушення призвело до появи системи - неформальної мережі хіпі всієї країни, яка могла працювати в напівпідпільних умовах (забезпечення житлом, проведення культурних заходів, підземні рок-концерти, виставки). Тому радянський рух тривав довше, ніж західний. Встановивши певні кодекси поведінки, хіпі чітко відрізнялися від представників традиційного суспільства [53], відмовляли комсомолу, служили в армії та працювали на радянських підприємствах. Водночас вони уникають чітких політичних кроків, що ускладнює їм участь в політиці. Таллінн був постійним місцем зустрічей радянських хіпі з початку 1970-х р. і до періоду Перебудови, оскільки естонський режим був найбільш толерантним [74].

Щоліта на річці Гауя біля Риги проводиться святкування Ліго (латвійський Іван Купало), ініційований Михайлом Бомбіном з Риги [74]. Найскладнішим періодом для хіпі був період правління Андропова з 1982 по 1984 р., коли багато учасників руху були заарештовані і відправлені до в'язниць та психіатричних лікарень. З появою Перебудови і Гласності в системному середовищі люди почали намагатися переосмислити соціалістичну ідеологію (Москва, 1986 р.) та декларації інших [74]. Процес демократизації в Радянському Союзі призвів до появи системи з підпілля і, отже, до її краху (див. Додаток Б).

Рокабілі

Сам стиль, набув широкого поширення завдяки загальноєвропейському відродженню класичного рок-н-ролу і початку сайкобілі руху в другій половині 80-х. У Радянському Союзі цей прояв наклався на ньюейверівську костюмну моду, але вже після 1986 р. відокремився, частково в Купчинський андеграунд (Ленінград), частково рокерський (Москва, МХАТ), і в середовищі фан клубу Елвіса Преслі (Москва) з тусовочними місцями на ст. метро Площа Революції і катакомбах (руїни Грецького залу) [17].

Металісти

Металісти - це субкультура, натхненна новим жанром музики – металом, яка виникла у 1980-х. Найпопулярніший у Північній Європі, Німеччині, Франції та Польщі, а також дуже поширений у Північній Америці, у Південній Америці, Південній Європі та Японії з великою кількістю шанувальників. На Близькому Сході, за винятком Туреччини, кількість металістів дуже мала, і різниця значна [17].

Горде ім'я металіста в СРСР носила будь-яка людина, що ходила з довгим волоссям, в ланцюгах, заклепках і ймовірно слухав метал. При цьому металісти в чистому вигляді становили лише частину цієї строкатої когорти - до таких проста баба Ньюра з лавки біля під'їзду могла віднести і рокерів, справою життя яких була експлуатація мототехніки, і тих же самих панків, багато з яких ходили в «косухах» і включалися в натуральний метал на кшталт The Exploited або GBH, і глемстерів, що слухали поп-різновид металу в дусі «Kiss" і "Europe» ... [17]

Спочатку існувала можливість, що металіст і, скажімо, панк, опинившись поруч, могли не зрозуміти один одного аж до мордобою. Як це зазвичай і буває, різношерсту тусовку згуртувало поява спільного ворога, мова про якого піде трохи далі.

Прикид любителя нержавійки включає в себе як мінімум косуху - шкірянку з грубими діагонально ушитими блискавками, козак або чопер - чоботи на підборах з гострими або тупими носами і бандану - хустку для носіння на голові, шиї або руці [17]. У Радянському Союзі з рок-магазинами була біда, тому металістам доводилося чимало викручуватись, приводячи гардероб у відповідність до вимог тренда. За чопера сходили кержові чоботи, підбиті знизу банками з-під шпротів.

На напульсники і шкіряні нашійники безжально обдирався дермантин з сусідських дверей, після чого на нього ставилися заклепки в будь-якому кіоску «Металоремонт». Косуху зображував звичайний ватник, на якому ззаду за допомогою трафарету був мальований бренд-нейм «Megadeth» або "Kreator". Так само можна було прикрасити будь-яку однотонну майку, нафарбувати на

ній малозрозуміле слово на кшталт «NWBM» або «HMR» («New Wave Of British Heavy Metal» або «Heavy Metal Rock» відповідно) [17]. Назву улюбленої групи можна було зішкрябати на шкільній сумці, хоча за такі теми можна було і до директора потрапити, і щоденник на стіл покласти.

Джаз, який був популярний після війни і ще протягом декількох десятиліть почав занепадати. Разом з тим потужна «рок-хвиля» налетіла і на СРСР. На початку 80-х рр. було проведено безліч великих і малих рок-фестивалів, де збиралося дійсно багато людей. Зокрема, перший такий фестиваль було проведено в Грузії у місті Тбілісі. Масштабні фестивалі проходили і в інших містах СРСР: Москва, Ленінград, Київ, Львів, Таллін, Вільнюс, Мінськ та ін. На хвилі популярності виникли і рок-гурти, які є культовими навіть сьогодні. Серед них можна виділити: «ДДТ», «Кіно», «Аліса», «Акваріум». Виконавці цих гуртів були активними учасниками подій серпневого путчу 1991 р. Віктор Цой, Костянтин Кінчев, Юрій Шевчук, стали, без перебільшення голосом молоді, голосом народу [17].

Звичайно, в інших республіках теж були свої рок-гурти, які теж заслужили визнання по всьому СРСР: українські гурти, «Брати Гадюкіни», «Воплі Відоплясова», білоруські «Песняри».

Панки

Найбільш ідеологізований, і одночасно аполітичний рух отримав перші свої прояви на рубежі 80-х рр. Не володіючи повнотою візуальної інформації про зарубіжні аналоги, але розуміючи ефективність артистичного карикатурного стилю, цей феномен проявився у вигляді пародійного вуличного дурня, артистичного юродства, поступово обростаючи нерадянської атрибутикою, музикою і мистецтвами [17].

Будучи найбільш образливим для соціальної номенклатури громадськими проявами (відверто порочать вигляд радянського громадянина перед іноземними туристами), радянський панк піддавався найбільш інтенсивного пресингу з боку комсомольців, міліції і гопоти. Все це призвело до радикалізації; злиття панків і рокерів [17]. На подив самих представників

радянського панк-андеграунду, коли в «залізній завісі» проявились інформаційні проломи, виявилось що ці прояви збіглися з передовими загальносвітовими субкультурними тенденціями [17].

Моди і хардмоди

З подачі перших «нових стиляг» і отримавши свій стартовий поштовх модовський рух 60-х, в СРСР отримав зворотний вектор розвитку від радянського панку до вінтажних мотивів минулого [17]. При цьому, анітрохи не втративши радикалізму, радянський стиль періоду авангардних художніх рухів 80-х, став візитною карткою для багатьох учасників музичних і мистецьких проектів, об'єднавши різномірний артистичний люд вони тяжіли до меломанських тенденцій і пропускали через себе всі останні новинки від моди до музики.

Такі персонажі, зневажливо іменуються в артсередовищі «модниками», які брали участь в більшості ключових показах і перформансах і були носіями останньої модної та культурної інформації і частенько епатували населення пародійними, на офіційну номенклатуру, костюмами і витівками. [17].

Короткочасний прояв хардмоди, цієї проміжної зарубіжної стилістики 70-х, прийшло на кінець 80-х, у зв'язку зі згуртованістю радикальних неформальних кіл під час протистояння пресингу і напливу нової хвилі дійсно маргінальних елементів, слідом за популяризацією неформальних рухів на рубежі 87-88 рр. (якраз після перелому у вуличних баталіях з скінхедами і гопниками) [17].

Варто зазначити, що подібні прояви в іронічному вигляді присутні на просторах нашої батьківщини, коли радикальні неформали вбиралися в наряди, зі шкідливості стригли голови налісо, і прогулювалися в людних місцях, лякаючи своїм зовнішнім виглядом міліціонерів і обивателів, на повному серйозі слухаючись радянську пропаганду, що ці всі неформали-це фашистські молодчики [17]. Хардмоди ж кінця 80-х, були сублімація з панківського, рокабілівського і мілітаристського стилю, і звичайно ж ні разу не

чувши про те як вони повинні по стилістичній класифікації іменуватися, створили самоназву «стрітфайтери» і «мілітаристи» [17].

2.2 Спосіб життя неформалів в період Перебудови

У 1960-80-ті рр. рух хіпі був найактивнішим. Офіційною датою народження хіпі в Радянському Союзі вважається 1 червня 1972 р., Коли їх перший збір відбувся на Пушкінській площі в Москві [8]. У 1970-х рр. хіпі активізувались, одягаючи яскравий іноземний одяг, вузькі штани, взуття на платформі та пишні зачіски. Влада бореться не лише ідеологічно (вони вважають, що радянські люди не повинні мати особливих матеріальних потреб), але й зовні: спеціальні комсомольські патрулі можуть ножицями вирізати вузькі штани або зістригти волосся хіпі (див. додаток В) [8].

У 1976 р. московський "Спартак" вилетів з радянської вищої футбольної ліги. У зв'язку з цим вболівальники, які вчинили погроми та інші хуліганства, заявляючи про себе. Офіційна реакція була швидкою: водночас були заборонені клуби футбольних фанів, федерації спортивного карате, спортивні клуби та гуртки йоги. Багато з них після нього займалися підпільною діяльністю [8].

У 1982 р. рок-фестиваль, який проходив у Польщі, розпочав нову хвилю розгортання руху хіпі. Однак з 1982 по 1987 рр. через вплив прибулих ідеологія зазнала кризи [8]. Через відсутність нових форм діяльності панки також зазнали кризи. Виникли нові неформальні групи: індуїсти, неонацисти, музичні неформали (металісти, рокери).

Період 1987-1992 рр. розпочався з посиленої агресії проти неформального середовища, що призвело до конфліктів між різними неформальними групами та правоохоронними органами [47]. Деякі з них потрапляють у напівкримінальне середовище. Як результат, алкоголізм, наркоманія поширилися серед молоді. Під час розпаду Радянського Союзу неформальні рухи вийшли за межі середовища молоді та набули чіткої соціально-політичної спрямованості (широкомасштабний національний рух).

Представники неформалів вели підкреслено асоціальний спосіб життя (наркотики, алкоголь, сигарети), характерними елементами якого були [47]:

- Сейшени (від англ. session) - «квартирні» або підпільні концерти;
- Автостоп - подорожі;
- сквоти - самовільне захоплення покинутих будівель і створення комун;
- тусовки - традиційні місця зустрічей.

Сейшени

Джем-сесія (також джем-сешн, джем-сейшн, джем-сейшен) — це відносно неформальна музична подія, процес або діяльність, в якій музиканти (зазвичай інструменталісти) імпровізують соло на мелодії, пісні та акордові послідовності. «Джеміті» відноситься до імпровізаційної музики, яка не вимагає великої підготовки або запланованих аранжувань, якщо група не виконує відомі джазові стандарти або не висвітлює існуючі популярні пісні [32].

Музиканти часто використовують оригінальні концерти та безкоштовні концерти для створення нового матеріалу (музики) та пошуку відповідних аранжувань [32]. Концерт може базуватися на існуючій пісні або форматі, скоординованій прогресії акордів або акордовій діаграмі, запропонованій учасником, або може бути виконаний повністю імпровізовано.

Сквоти

Сквот — покинуте приміщення або будинок, захоплений, зазвичай, без згоди власника. Сквотери (тобто особи, що нелегально займають будинок) свої дії обґрунтовують тим, що право задоволення власних потреб є переважним від будь-якого права, зокрема права власності. Такі дії сквотерів у багатьох країнах визнаються за правопорушення або тягнуть за собою конфлікт між власником спірного об'єкта й сквотерами, в якому держава зазвичай стає на бік власника [32].

Перший в Україні мистецький сквот «Паризька комуна» або «Паркомуна» з'явився в Києві влітку 1990 р. [32]. Він розташовувався чотири роки в покинутому будинку (сквоті) по вулиці Паризької Комуни (нині —

вулиця Михайлівська), № 18А [32]. У цьому сквоті збирались митці - Олександр Соловйов, Олександр Гнилицький, Олег Голосій, Дмитро Кавсан, Олександр Клименко, Валерія Трубіна — тодішні студенти Київського державного художнього інституту. Вони перетворили свою творчість у майстернях на оригінальне мистецьке явище – однойменну андеграундну художню групу [32].

РОЗДІЛ 3 ЗНАЧЕННЯ НЕФОРМАЛЬНИХ МОЛОДІЖНИХ РУХІВ ТА ВНЕСОК У БОРОТЬБУ ЗА ДЕМОКРАТІЮ (ЗА ОЦІНКАМИ СУЧАСНИКІВ)

3.1. Значення неформалів у боротьбі за демократизацію СРСР в період Перебудови.

Засоби розширення громадської діяльності стали принциповими. Як можна знати з історії, напрямком діяльності Комуністичної партії було питання розширення пропаганди про свою діяльність. Тривалі дискусії членів партії підтримали наступний аргумент, *що організація громадських неформальних структур це політичне питання. Без пропаганди не було б демократії, політичної творчої маси людей і їхньої ролі в культурі нашої держави. Це, якщо хочете, є відправною точкою психологічної реорганізації нашого народу» [1].*

Розуміння еліти партії, того, що реорганізацію народу неможливо повністю змінити, і страх перед відкритим опором консервативних членів партійних інституцій спонукали мислителів реформ шукати партнерів для подальшого розвитку соціалістичної демократії. Об'єктивно, цими так би мовити посередниками можуть бути лише неформальні асоціації та офіційні громадські установи, які менше зазнають впливу методів номенклатури і можуть приймати нові ідеї, що активно впроваджуються.

Положення з'їзду партії є непорушною гарантією і дозволом для неформальної діяльності, що завданням розширення і подальшого розвитку соціалістичного демократизму має служити весь арсенал соціально-політичних та особистих прав і свобод радянської людини. І країна розглядає поглиблення цих прав і свобод та посилення захисту цих прав і свобод як свою головну відповідальність[1]. Суспільство усвідомлює доцільність соціальних та політичних змін, та вперше за десятиліття навіть виступ партії сприймається позитивно.

Місцеві партійні організації (які отримали відповідні вказівки від вищого керівництва) підтримували критику різними способами та заявляли,

що готові усунути недоліки. Творчі спілки (письменники, журналісти, художники тощо), а також студентські організації та комсомоли охоче приймали зміни. Вони були більш активними і бунтівними частинами суспільства, і на них менше впливала партійна пропаганда.

Як і по всій території Радянського Союзу, гасло реформ, прагнення до демократичного соціалізму та його свобода слова, політичний плюралізм, національні інтереси, розширення корпоративних економічних прав та відкрите партійне керівництво були позитивно оцінені, і вони внесли свій вклад у демократизацію та у соціальне та політичне життя радянського народу. Сприяння зростанню соціально-політичної діяльності в Україні стала трагічна подія 26 квітня 1986 р. - аварія на Чорнобильській АЕС [7].

Намагання вищого керівництва Радянського Союзу сховати факти аварії та небезпеку її наслідків, безвідповідальність та недбалість влади у подоланні аварії, з одного боку, призвели до переоцінки можливостей країни ефективно діяти в надзвичайних ситуаціях, по-друге усвідомити, що потрібно більш ефективно контролювати дії влади та створити кілька громадських об'єднань для здійснення цього контролю [7]. Крім того, цей інцидент мав великий вплив на процес консолідації країни.

Зрештою, реальна або передбачувана загроза катастрофи мотивує поведінку людей і є принципом зміцнення в соціальному сенсі. У січні 1987 р. пленарне засідання ЦК КПРС ознаменувало новий етап соціальних реформ в Україні, особливо рішення про оновлення всієї політичної структури Радянського Союзу. Резолюція пленарного засідання передбачала відновлення ролі рад як органу влади та здійснення альтернативних виборів.

Слід зазначити, що в перший рік Перебудови (1985-1987 рр.) порядок денний соціально-політичного життя УРСР визначався в основному подіями в Москві та інших радянських республіках [7]. Деякий час люди пов'язували надії України на реформування країни та демократизацію суспільного життя з рішеннями та діями центральної влади. Керівники Республіки також покладалися на «мудрість» і «доброзичливість» ЦК КПРС у питаннях реформ

[7]. Звичка працювати під командуванням Москви протягом десятиліть партійного державного механізму та відсутність досвіду (і потреби) в управлінні державними та зовнішньополітичними категоріями призвела до провінційного мислення та залежної діяльності [7].

Республіканську партію багато разів за свою історію звинувачували в націоналізмі. Навіть спроби вирішити найактуальніші проблеми в житті республіки були оцінені Москвою як прояв націоналізму. Страх перед такими звинуваченнями, страх перед синдромом «виконавця», нерозуміння тенденцій соціального розвитку та емоцій людей, відсутність ініціативи ЦК та неможливість вести відкритий діалог з опозиційними рухами та громадськими організаціями – все це робило неможливою перетворення Комуністичної партії у головну політичну силу в УРСР [38].

На відміну від них, неформальні об'єднання, переважно творчі та молодіжні групи, були організовані за короткий проміжок часу, головним чином під егідою та за сприяння комсомолів. Одним із перших незалежних громадських об'єднань, що виникли в період перебудови, був Український культурний клуб (головою ради був обраний Сергій Набок) [38]. Щотижневі збори членів клубу (включаючи колишніх дисидентів та політичних в'язнів) збирали до 400 учасників. На той час засідання проходило під егідою Мінського районного комітету Київської комуністичної ліги молоді. Дискусійні матеріали з історії України, охорони історичних пам'яток, засобів масової інформації та соціальних питань були задокументовані в журналі «Український вісник» [38].

Довготривалий період часу цей нелегальний журнал відновив своє видання завдяки колишніми політв'язнями В.Чорноволом, І.Гелем, М. Горинем [38]. У 1987 р. за підтримки муніципального осередку комсомола у Львові було створено клуб культури та освіти «Лев», який об'єднав творчу молодь, студентів та робітників для захисту історико-культурного середовища рідного міста, відродження народних традицій та відновлення занедбаних

будівель. Даний осередок розпочав випуск однієї з перших в Україні самовиданих газет «Поступ» [38].

Аматорські молодіжні організації з'явилися у всіх населених пунктах СРСР:

Цю визначну творчу подію вперше розцінили, як політичну та яка сприяла внесенню в державну думку та свідомість української молоді поняття неформалів та неформальних молодіжних рухів [56]. Творчі представники культури досить швидко активізували свою роботу: представники Спілки українських письменників, театральні діячі у своїх публічних виступах та газетних публікаціях звертали увагу на статус української мови, відродження національних традицій, національних символів тощо. Наукові праці письменників "стрілецького відродження" Г. Косинки, М.Куліша, М.Грушевського, М.Костомарова та Д.Яворницького були опубліковані на сторінках журналів «Дніпро», «Київ» та «Жовтень» [6].

Саме публікацією вірша І.Драча «Чорнобильська Мадонна» (див. Додаток Е) стала резонансною, документальною повістю Ю.Щербака «Чорнобиль» та інших творів сучасників [38]. З червня 1988 р. збори стали так званою формою діалогу з вищими органами влади. Члени першого несанкціонованого мітингу у Львові попросили владу відновити статус воїнів УПА та побудувати пам'ятник жертвам сталінізму. Восени 1988 р. в таких містах як Київ, Житомир, Вінниця та Хмельницький відбулися масові збори людей, що працювали над екологічними проблемами та розширювали права республік.

У липні 1988 р. відбулось народження Гельсінської спілки українців, легального партійно-правозахисного осередку людей. Вона базувалася на українських державних органах, які просували Гельсінську угоду [56]. Деякі громадські об'єднання приєдналися до ліги, особливо Український культурний клуб. Головою організації був обраний Л.Лук'яненко, членами виконавчого комітету були В.Чорновіл, Михайло та Богдан Горині, С.Хмара та інші. Їх маніфест закликав до перетворення Радянського Союзу в Лігу незалежних

держав і передачі фактичної влади Радянського Союзу від Комуністичної партії демократично обраним Радам народних представників [56]. Хоча, варто зазначити, що першою спілкою, яка захищала умови Гельсінського договору була саме Московська група сприяння виконанню гельсінських угод. Лише тоді по їх стопах пішли і УГС, і литовська, і грузинська, і вірменська група. УГС виступала за надання українській мові статусу національної мови, створення республіканської військової організації та звільнення всіх політичних в'язнів. У березні 1989 р. члени цієї спілки провели свою першу політичну демонстрацію із синьо-жовтим прапором у Львові.

Створення національної організації стало віхою у розвитку національного руху – вона заклала основу багатопартійності в УРСР. Гельсінська спілка різними методами сприяла формуванню Товариства української мови імені Т.Шевченко та історично-освітнього товариства «Меморіал» [56].

Станом на березень 1989 р. приблизно 60 000 українців були членами «неформальної» організації, яка провела понад 1200 мітингів у 1987-1989 рр. вимагаючи поглиблення демократизації та соціальної перебудови, відродження національних традицій та символів, розвиток мови, легалізація заборонених церков – УАПЦ та УГКЦ, економічний та політичний суверенітет республіки [38].

3.2 Молодіжний неформалітет та його вплив на культуру СРСР в період Перебудови

У середині 80-х р. ХХ століття становище молодих людей швидко змінювалося. Молодь все більше відчужується від політики та участі в офіційній діяльності громадських організацій. Становище соціального та економічного характеру молоді стало складним, розповсюдилися серед них такі проблеми як алкоголізм, наркоманія та злочинність [29]. Звичайно, основні принципи національної молодіжної політики потребують перегляду, а

на порядок денний поставлено принцип вирішення нагальних проблем у молодіжному середовищі [30].

Слід зазначити, що загальносоюзні державні та партійні структури на той час публічно визнавали необхідність змін у соціально-політичній сфері, але здійснювали ці зміни дуже обережно та поверхнево. Основним шляхом до заміни способу громадської діяльності молоді було визнання організаційних проблем громадських організацій. Погляди, висловлені на 27 з'їзді КПРС (1986 р.) довели, що творчість і аматорство громадськості в СРСР недостатньо впроваджені [29].

У цьому випадку, з метою розширення законодавчої бази громадських ініціатив, 13 травня 1986 р. було прийнято нормативний документ – «Положення про аматорські об'єднання та клуби інтересів» [1], який був затверджений Центральним комітетом ВЛКСМ, 12 міністерств та відомств. Хоча, на їхню думку, клуб інтересів був оголошений як громадська ініціатива, зміст документа не підтверджував цього аргументу: будь-яка діяльність таких осередків повинна повністю контролюватися організацією-засновником [29]. Крім того, країни та громадські організації, які можуть стати організаціями-засновниками, мають право відмовитись у створенні аматорських асоціацій. Однак цей документ порушує питання про створення спеціальної структури комсомолу з метою більш широкої реалізації інтересів та вимог молоді в рамках головних громадських осередків [29].

Потім був зроблений інший крок до змін, це стало рішення 20-го з'їзду комсомолу (Комуністичної молодіжної ліги) (квітень 1987 р.), який визнав проблеми в молодіжному середовищі і що комсомол досить нерівномірно давав свій захист щодо інтересів молоді. На основі демократизації та розширення ініціативи та творчості молоді почала оголошуватися реформа діяльності Комуністичної молодіжної ліги [29]. У резолюції конференції було оголошено про необхідність запровадження прогресивної форми дозвілля.

З цією метою осередок молоді повинен був збільшити ідеологічний та організаційний вплив на аматорські молодіжні асоціації, сприяти розвитку в їх

діяльності ініціатив у галузі охорони здоров'я та безкомпромісно боротися з несумісністю із асоціальним способом життя [76]. Тому комуністичний молодіжний осередок пообіцяв здійснити ідеологічний та організаційний вплив на неформальний молодіжний рух, підтримати ініціативи, що не порушують інтереси існуючої системи, та виступити проти об'єднань, які мають інші ідеологічні орієнтації та проводити непопулярну для влади діяльність.

На основі декларованих цілей був розроблений так званий диференційований підхід до неформальних об'єднань, який розрізняє позитивні (про суспільство), нейтральні (несоціальні) та негативні (антисоціальні) групи [76]. До позитивних належать об'єднання соціальної ініціативи, які дотримуються головних ідейних доктрин. До так званих нейтральних (не соціальних) асоціацій відносилися ті осередки, які не мали конкретної соціально-політичної спрямованості, переважно субкультурні [76].

Асоціації, які звертали увагу на неформальні ідеології та ідеологічні позиції або торкалися «заборонених» тем, вважалися негативними. Зазвичай партійно-комунальна молодіжна структура намагалася взаємодіяти та підтримувати перші два типи асоціацій. Необхідно було проводити персоніфіковану ідеологічну освіту для так званих негативних асоціацій та викривати їх антигромадські тенденції [29]. Як підкреслювали дослідники молодіжного руху, ірраціональність цього підходу була очевидною.

Тоді історик того часу В.Левічова посилалася на класифікацію неформальних об'єднань *таких як соціальні, асоціальні та антисоціальні і назвала їх неправомірними. На її глибоке переконання, загальним стандартом класифікації повинен бути закон, а порушення закону має бути єдиною підставою для неформального прийому ... у графі «проти» [29]. Для реалізації наміру керувати неформальними молодіжними об'єднаннями та налагоджувати з ними стосунки владні сили вважали, що державна та партійна структура ставлять перед собою такі цілі: 1) зберегти монополію комсомолу в молодіжному русі та зробити її справжньою самодіяльною*

організацією, включаючи неформальну асоціацію; 2) вивести потенційні неформальні асоціації з їх незаконного статусу, щоб вплинути на їх діяльність та зменшити руйнівні тенденції; 3) об'єднатись та очолити просоціалістичні групи для забезпечення підтримки політики, що проводиться країною та запобігання відхилення від офіційної ідеології в їх середовищі; 4) можливість контролювати всі процеси в неформальних рухах, щоб компенсувати створення асоціацій, орієнтованих на неформальні цінності [29].

Ще в 1986 р. комітет Комуністичної молодіжної ліги почав налагоджувати контакти з представниками неформального поля молодіжних ініціатив. Так осередки комсомолів сприяли розвитку рок-клубів, аматорських музичних клубів та клубів футбольних фанатів. Співпраця розпочалась із особливим видом молоді, наприклад, бійцями-інтернаціоналістами, які почали активно об'єднуватися на початку 1980-х [29]. На думку С.Червонописького, *однією з причин створення таких об'єднань є те, що через мовчання та наклеп афганської війни афганці стикалися з необхідністю завоювати своє визнання та захистити свої політичні, соціальні інтереси, сімейні права полеглих солдатів, увічнення спогадів, тих хто не загинув на війні [74].*

Політбюро ЦК КПК прийняло «Заходи з реалізації резолюцій соціалістичної республіки 27-го з'їзду партії» [1]. У січні 1987 р. комітети ЛКСМУ почали активно сприяти створенню міжнародного військового клубу. Вона вимагала активнішої участі в освіті молодих солдатів-міжнародників для розширення мережі військових патріотичних об'єднань, національних оборонних та спортивних оздоровчих таборів та резервних комітетів молодих солдатів [74].

Як результат, на кінець 1980-х рр. кількість афганських асоціацій перевищила 900. Однак конфлікти між воїнами-інтернаціоналістами та офіційними організаціями також виникли, оскільки вони намагались обмежити клубну діяльність, відмовлялися надавати їм місця проведення тощо. Особливо це сталося в Київській області, коли було здійснено утворення

такого військового патріотичного клубу «Пам'ять», заснований воїнами Богуславської середньої школи інтернаціоналістами, і це викликало невдоволення його керівництвом, що згодом призвело до заборони клубу [29]. Але загалом афганці активно співпрацювали з головними установами. Це призвело до проведення двох всесоюзних конференцій між воїнами-інтернаціоналістами – в місті Ашхабад у 1987 р. та Новосибірську у 1988 р. За сприяння комсомольських об'єднань загальнонаціональним був організований афганський рух [73].

Основною датою в цьому процесі став республіканський збір молодих солдатів запасу в Севастополі в червні 1988 р., що ознаменував створення єдиного республіканського комітету солдатів запасу. У процесі налагодження діалогу з неформальними організаціями увагу комітету Комуністичної молодіжної ліги також було привернуто до діяльності дружин, що охороняють природу (ДОП) [23]. На початку 1988 р. у 22 регіонах України діяло понад 30 дружин-студентів та 15 захисних природоохоронних груп, які об'єднували 1600 осіб [73]. Однак їх діяльність ускладнилася через надмірне регулювання місцевою владою та недовіру до інспекцій Радянської національної комісії з охорони природи [66]. У цьому випадку Комуністична молодіжна ліга намагалася допомогти дружині. Тому Центральний комітет ЛКСМУ підтримував конфлікт між цими дружинами та Українським товариством охорони природи з 1986 по 1988 рр., тим самим зареєструвавши ці дружинні осередки як незалежну молодіжну організацію.

Після оголошення процесу широкої демократизації практика створення (за ініціативою Центрального народного уряду та ЛКСМУ) мережі молодіжних дискусійних соціально-політичних клубів поширилася по всій країні. У 1987 р. їх було вже 1119 [66]. Діяльність таких політичних клубів не передбачає якихось практичних дій, але зводиться до обговорення питань соціального, політичного та економічного життя країни та сприяння політичній освіті людей. Оскільки реформи мають проводитися в рамках існуючої політичної системи, політичні клуби, створені осередками

комсомолів, культурні установи та корпоративні комітети, повністю зосереджені на офіційній ідеології [29].

Наступним кроком неформальних молодіжних ініціатив, які також часто розроблялися за підтримки ЛКСМУ стали так звані державні культурні асоціації. Тому за сприяння комсомолу у 1987 р. у Львові було створено історико-культурне об'єднання «Лев» (див. Додаток Є), основним завданням якого стала охорона культурно-історичних пам'яток, підтримка української мови, розвиток та захист українського фольклору [23]. Головою товариства став О.Шейка, голова міського комітету ЛКСМУ. Таким чином, Комуністична молодіжна ліга пропагувала молодіжну ініціативу і певною мірою контролювала її. Багато міст створили подібні асоціації.

Іншою позитивною новиною визнання урядом неформальної молодіжної ініціативи було скасування інформаційного вето на цю тему – це почало відкрито обговорюватися в газетах, журналах та радіо- та телевізійних програмах. Це допомагало вирішити проблеми, що існують серед молоді. Тому в обласних центрах за сприяння комітету ЛКСМУ проводилися регулярні телепрограми про неформальні молодіжні об'єднання, їхню співпрацю з Комуністичною лігою молоді та були створені «Прямі лінії» з комітетом комсомолів [61]. Зокрема, у Ворошиловграді була проведена програма «Контакт» [61], у Закарпатті – ТВ журнал «Діалог» [61].

Однак взаєморозуміння більшості неформальних асоціацій з владними установами викликала неоднозначні відгуки. По-перше, реалізація інтересів деяких молодих людей у різних клубах та аматорських товариствах сприяла зростанню ентузіазму молоді, зменшувала руйнівні характеристики деяких неформальних клубних дій та забезпечувала спосіб послаблення напруги між неформальною молоддю та владною структурою держави. Посилилась робота зі створення структури молодіжної організації дозвілля.

По-друге, відносини з великою кількістю асоціацій насправді мала обмеження статусом даних аматорських асоціацій, що дало молоді право вільно збиратися. Загалом структура партійно-комунальної молодіжної ліги не

завжди надавала необхідну допомогу для вирішення багатьох організаційних та матеріальних проблем асоціації. Тому дослідник неформальної асоціації Г.Вохмінцева надала вагомі підстави називати дану політику владних структур «політикою відкритих дверей, які не потребували реальної допомоги» [6]. Крім того, партійно-комунальна структура комсомолу намагалася суворо регулювати та контролювати неформальні молодіжні об'єднання, що обмежували їх ініціативу та інновації.

Спочатку диференційований підхід неформальних молодіжних ініціатив здавався дуже успішним, але незабаром виявились його серйозні недоліки, що значно уповільнило процес. Однією з причин є те, що деякі неформальні працівники не бажають взаємодіяти з об'єднаннями молоді [29].

У зв'язку з цим до секретаріату ЦК ЛКСМУ відбулися надходження відомостей про те, що керівники деяких осередків неформалів намагалися зберегти незалежність та уникати контактів з організованими комсомолами [70]. Дуже гарним прикладом відмови від відносин це так званий рух хіпі, представники якого відверто проігнорували пропозицію комітету комсомолів [65]. Ще однією слабкістю диференційованого підходу було те, що деякі асоціації, які мали відносини з Комуністичною лігою молоді, відступали від офіційної ідеології. Зазвичай вони або зосереджувалися на радикалізації соціалістичної ідеології, особливо спираючись на ідеї соціальної революції та анархізму, або покладалися на соціал-демократію.

Цей процес мав чіткий характер для деяких політичних клубів, і створення цих клубів було ініційовано самою організацією комсомолу. З 1987 по 1988 р. Центральний комітет ЛКСМУ отримував інформацію про роботу соціально-політичних клубів, що Ліга комуністичної молоді та організації та відділи, що відповідають за виховання молоді, не завжди були готовими співпрацювати з цими об'єднаннями. Деякі лідери запропонували думку політичного плюралізму, а також деідеологізації радянського суспільства» [65]. Вони також зробили крок до пошуку альтернативних кроків соціального розвитку, вимагаючи різноманітності молодіжних ліг [71].

Хоча ідейно-теоретичне дослідження цих об'єднань не перевищувало марксистсько-ленінської теорії, партійні комсомоли не були готові до діалогу з ними. Їм заважав ідеологічний догматизм, неприйняття соціальних та політичних інновацій та страх втратити соціальне панування. Тому партія та комсомольський комітет стали на шлях заборони та дискредитації таких об'єднань. Тому можна сказати, що в процесі дискримінації неформальних об'єднань ця формула спрацювала і партія та молодіжні об'єднання співпрацювали з усіма осередками, які не могли критикувати їх діяльність та не порушували їх монопольних прав [29].

31 серпня 1987 р. Центральний секретаріат об'єднання молоді прийняв резолюцію «Неформальні молодіжні асоціації та заходи щодо запобігання антигромадській діяльності» [29]. За словами владної організації, відділ пропаганди та агітації повинен вносити пропозиції до секретаріату ЦК Комуністичної партії з цього питання, а після вивчення та збагачення фактичних матеріалів вносити пропозиції щодо вдосконалення роботи Комітету об'єднання молоді та неформальних об'єднань [48]. Вони також наголошували на необхідності співпраці із зацікавленими організаціями щодо вжиття заходів про усунення та запобігання негативним результатам діяльності цих об'єднань та забезпечення ідеологічного та політичного впливу на всі молодіжні об'єднання [69].

Щоб запобігти неконтрольованій діяльності таких осередків неформалів, відповідні угруповання повинні були створювати ради таких асоціацій та ініціювати створення молодіжних груп для захисту пам'яток історії, культури та навколишнього середовища [69]. Щодо так званого антигромадського об'єднання молоді, чиновники молодіжних об'єднань, мабуть, наполягали на визначеній раніше позиції. У 1987 р. до цієї групи входили асоціації, які обіймали несоціалістичні посади або відмовлялися співпрацювати з комсомольськими комітетами. Завдання цього комітету полягали у виділенні та притягненні до кримінальної відповідальності членів цих груп.

Потрібно було пояснити природу та наслідки їх діяльності та створити навколо них середовище соціальної нетерпимості [70]. На практиці, щоб заборонити подібні асоціації, організації комсомольських осередків часто подавали заяви до правоохоронних органів, які до певної міри пом'якшували свої методи – особливо не для притягнення до відповідальності молодих людей, а вони мали обмеження у вигляді «профілактики» або притягнення їх до адміністративного правопорушення [29].

Діяльність Українського культурного клубу (КУК) при домі вчених Академії наук України, створювала великі проблеми для комсомольських осередків. Схожі клуби діяли по всіх великих містах СРСР і у всіх республіках. Хоча його основною метою було суто культура – вивчення та розповсюдження української культури в усі віки, усі сфери життя та всі національності минулого та сучасних знань, виховувати національну повагу, дружбу та братерство між людьми, його діяльність стала поступово перетворюватись на політично-опозиційну [23]. Тому даний клуб був однією з перших організацій, який підняв проблему Великого голодомору 1932-1933 рр., вимагаючи легалізації УГКЦ та звільнення всіх політичних в'язнів.

Члени цього осередку зібрали підписи у листі до Президії Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки з проханням про націоналізацію української мови та упорядкування могил відомих діячів української культури [39]. Влада надала цій діяльності такі характеристики: «... щодо художньої літератури історії республіки була поширена державна політика КПРС, намагаючись перемалювати «білі плями» нашої історії в «чорне» [70].

Відповіддю державної та партійної структури на ці процеси стала постанова Політбюро ЦК КПУ від 8 серпня 1989 р. «Протидія негативному процесу серед студентів» [39]. Вони вважали, що ідеологічно шкідливі елементи та різні політизовані групи активізували свої зусилля щодо використання політичної діяльності молодих студентів у антисоціалістичних цілях. Нерідко були випадки, коли це впливало на неформальні студентські

об'єднання. Деякі студенти з Дніпропетровська, Києва, Кіровограда, Львова, Одеси, Сімферополя та Харкова намагалися вирішити свої проблеми шляхом бойкотів, пікетів, мітингів, страйків, голодування [39].

3.3 Роль неформальних молодіжних рухів у правозахисній діяльності та висвітленні "білих плям" в історії.

Наприкінці 1987 та на початку 1988 р. вже стало зрозуміло, що ситуація з неформальними молодіжними об'єднаннями виходить з-під комсомольсько-партійного контролю. Це було пов'язано з такими факторами [29]:

1) з політизацією неформальних молодіжних об'єднань, яка включала: конституціональне усвідомлення власних прав і обов'язків, тобто входження в суспільне життя в якості соціально активного суб'єкта; вступ у політичні відносини з іншими суб'єктами суспільно-політичного життя; вироблення основних принципів теоретичної і практичної політичної діяльності; процес кількісного зростання об'єднань і збільшення сфери впливу на маси; консолідацію політичних суб'єктів [29];

2) з розчаруванням неформальних молодіжних об'єднань співпрацею з комсомолом. У зв'язку з цим 1988 р. до ЦК КПУ повідомлялося, що комітети комсомолу на практиці не формують запитів молоді, не встигають реагувати на її захоплення. Частина комсомольських кадрів не володіє навичками роботи із самодіяльними об'єднаннями, не здатна вести дискусію з актуальних питань [29].

Невдоволення молоді контактами з комсомолом на загальносоюзному рівні підтверджували соціологічні дослідження, згідно з якими на початок 1989 р. лише третина учасників неформального руху оцінювала контакти з комсомолом як конструктивну співпрацю, 28 % членів неформальних об'єднань вважали, що ВЛКСМ намагається підпорядкувати собі їх діяльність, 15 % були впевнені що комсомольські органи мають намір заборонити їх об'єднання, 13 % були незадоволені ігноруванням їх діяльності комсомолом [22];

3) зі зневірою молоді у політичних цінностях радянського суспільства та в авторитеті комсомолу, яку засвідчили соціологічні дослідження 1987 р., згідно з якими лише 32 % молоді вважали, що політичні цінності радянського суспільства уособлюють її інтереси [20], тільки 6 % комсомольців вважали, що у їх первинній організації повністю враховуються інтереси і потреби молоді, 43 % відзначали, що частково враховуються [34]. Це, у свою чергу, орієнтувало молодь на відхід від офіційної ідеологічної доктрини і підтримку інших ідейно-політичних орієнтацій.

Серед заходів, які ще могли дещо врятувати ситуацію, мого бути визнання неформальних об'єднань повноправними суб'єктами суспільно-політичного життя. Проте влада не пішла на це. Розробка проекту закону «Про добровільні товариства, органи громадської самодіяльності та самодіяльні добровільні об'єднання», яку здійснювало міністерство юстиції СРСР, тривала більше року, однак запропонований проект викликав шквал критики з боку науковців і громадськості [29].

Серед основних його вад визначалися брак нормативних визначень понять зазначених об'єднань, ігнорування прав добровільних товариств на законодавчу ініціативу і висування кандидатів в депутати, а також винятково санкціонуючий порядок створення організацій [4]. У зв'язку з цим було вирішено доопрацювати законопроект, залучити до його обговорення громадськість.

Було ясно, що природа проекту закону засвідчила всю парадоксальність ситуації: влада проігнорувала прагнення широких кіл громадськості до самоорганізації і не збиралася визнавати неформальні об'єднання повноправними учасниками суспільно-політичного процесу. Не змінило ставлення до неформальної ініціативи й партійне керівництво, приймаючи 8 січня 1988 р. постанову ЦК КПРС «Про подолання негативних тенденцій в діяльності деяких самодіяльних формувань» [29].

Організуючи виконання цієї постанови, ЦК КПУ вимагав посилити критику екстремістських груп в пресі, створити спеціалізовані групи для

організаційного й ідейного впливу на неформальні об'єднання, провести наукове вивчення соціально-політичних проблем, пов'язаних з їх діяльністю [40]. Як засвідчила практика, ці заходи були паліативними і не могли вирішити проблеми взаємовідносин з неформалами; для цього необхідно було докорінно змінити підходи до неофіційних громадських ініціатив, виявити справжні причини їх появи.

Ще глибшої тріщини зазнав диференційований підхід до неформальних об'єднань з появою в 1988 - 1989 рр. значної кількості опозиційних владі угруповань, активізацією та консолідацією їх діяльності та посиленням їх конфронтації з комсомолом. Об'єктивними причинами цих процесів стало відновлення діяльності Української гельсінської групи (УГГ) і створення Народного руху України за перебудову [29]. Так, в 1988 р. в Києві було створено молодіжні національно-культурницькі об'єднання «Спадщина» і «Громада», які налагодили співпрацю з УКК та УГГ [29].

Новостворені об'єднання швидко політизувалися. Українська гельсінська група відновила свою роботу влітку 1987 р. за активної участі В. Чорновола, Б.Гориня, М.Гориня, Я.Лесіва, П.Скочка та інших [29]. У березні 1988 р. головою УГГ було обрано Л. Лук'яненка, який перебував на той час у засланні. Вже у липні 1988 р. організація отримує нову назву – Українська гельсінська спілка і розробляє «Декларацію принципів Української гельсінської спілки» за активної участі в цьому процесі молодіжних об'єднань «Громада», Товариство Лева та УКК (див. Додаток Ж). В декларації було заявлено про появу опозиційної режимові політичної сили, яка наголошувала на необхідності перетворення СРСР на конфедерацію незалежних держав [29].

Висувалися й вимоги передати владу демократично обраним Радам, надання українській мові статусу державної, створення республіканських військових формувань, звільнення політв'язнів, легалізації Української греко-католицької церкви та Української автокефальної православної церкви. У жовтні 1988 р. члени «Громади» звернулися до учасників пленуму ЦК КПУ з вимогою надати українській мові державного статусу, розширення її

застосування в усіх сферах суспільного життя, створення українських військових формувань, припинення будівництва атомних станцій на території України, запровадження республіканського госпрозрахунку та економічного суверенітету України, усунення В.Щербицького з посади першого секретаря ЦК КПУ, скасування всіх привілеїв для партійної номенклатури [14]. 13 листопада 1988 р. члени «Громади» були серед організаторів першої санкціонованої 10-тисячної демонстрації в Києві, на якій Д. Павличко закликав громадськість до створення Народного фронту.

Також у листопаді товариство взяло участь у публічному обговоренні програмної платформи Української гелсінської спілки. Ці події спричинили початок розгромної кампанії проти об'єднання. В пресі було розміщено цілу серію статей, у яких «Громада» звинувачувалася в екстремізмі, зв'язках з «націоналістичними» УГС та УКК [39]. З метою дискредитації об'єднання було навіть створено паралельну «Громаду». В результаті найактивніші члени об'єднання створили товариство «Курінь», яке намагалося продовжити діяльність «Громади», але практично втратило свій вплив на молодь на початку 1989 р. [39].

Як і раніше, безрезультатними були спроби влади чинити тиск на УКК. Клуб перебував під постійним контролем ЦК КПУ, як організація, що заперечує інтернаціоналістську ідеологію, принципи соціалізму та займає антиперебудовчі позиції [68]. Продовжувалася критика діяльності клубу в пресі. В одній із статей у травні 1988 року, зокрема, твердилося, що «функціонери деяких, на зразок УКК, об'єднань замість того, щоб включитися у процес демократизації... свідомо стають на шлях конфронтації з властями...» [37]. Але подібні відгуки радше сприяли поповненню рядів клубу, аніж формуванню негативної суспільної думки про нього.

Значне занепокоєння комсомолу викликала й активна участь неформальних національно-демократичних молодіжних організацій у становленні Народного руху України за перебудову, історико - просвітницького товариства «Меморіал», Товариства української мови ім. Т.

Шевченка, екологічного громадського об'єднання «Зелений світ» тощо. Політизація діяльності Товариства Лева та його зв'язки з УГС теж викликали протидію партійно-комсомольських структур [39]. Конфліктна ситуація, яка остаточно зіпсувала відносини з владою, виникла у жовтні 1988 р., коли товариству було відмовлено у проведенні установчої конференції, на яку запрошувалися гості з прибалтійських Народних фронтів.

Найбільше обурення молоді викликало те, що прибалтів, які приїхали на конференцію, на вокзалі зустріли співробітники КДБ і відвезли невідь куди [14]. Не зміг протидіяти комсомол і створенню суто націоналістичних об'єднань молоді. У січні 1989 р. у Львові за підтримки Українського християнсько-демократичного фронту (УХДФ) почала функціонувати молодіжна організація «Пласт», яка, за твердженням А.Камінського, була організацією самого УХДФ з виразним політичним профілем [39].

А власне Український християнсько-демократичний фронт, як стало відомо з окремих заяв і виступів у пресі його керівників, не тільки змагався за самостійну й соборну українську державу, а й вважав себе правою націоналістичною організацією, яка нав'язувала до традицій ОУН в минулому [14]. Основними завданнями діяльності молодіжної організації було формування в молоді націоналістичного світогляду на основі вивчення історії ОУН-УПА та греко-католицької церкви. Аналогічна «Пластові» молодіжна група «Сокіл» виникла також на Волині. Влітку 1989 р. постали Спілка української молоді (СУМ) та Спілка незалежної української молоді (СНУМ), діяльність яких швидко радикалізувалася [39]. В умовах активної і скоординованої діяльності опозиційних владі структур, з метою посилення організаційного і політичного контролю за самодіяльними формуваннями, ЦК КПУ 21 січня 1989 р. рекомендував всім обласним, міським, районним комітетам партії забезпечити постійний ідейно-політичний вплив на всі об'єднання трудящих і молоді за інтересами.

Було рекомендовано: підтримувати об'єднання з позитивними програмами та викривати екстремістські налаштованих лідерів і організаторів

самодіяльних об'єднань; проводити дискусії під керівництвом партійних працівників з актуальних проблем у суспільстві; практикувати направлення комуністів і комсомольців для роботи у самодіяльних формуваннях [67]. Згодом, 30 січня 1989 р., приймається постанова ЦК КПРС «Про заходи по протидії спробам антисоціалістичних елементів створити опозиційні КПРС політичні структури» [67]. Серед них – 175 налагодження персональної роботи з комсомольською і неспівковою молоддю, яка піддалася впливу «лідерів антигромадських угруповань, політичним демагогам і екстремістам», надання практичної допомоги партійним і комсомольським організаціям Києва і Львівської області в посиленні ідейно-виховної роботи серед молоді, спрямування діяльності неформальних об'єднань у сферу охорони пам'яток історії та культури, збереження народних традицій, екології [63].

В такий спосіб державно-партійні структури намагалися відвернути молодь від активної політичної діяльності. Було вирішено сприяти прискоренню розробки й затвердженню тимчасового положення про реєстрацію статутів самодіяльних громадських об'єднань в УРСР, в якому належало чітко визначити порядок створення і реєстрації неформальних організацій, вимоги до статутів і програмових документів, відповідальність за порушення встановлених правил [67]. Слід зазначити, що прийняття необхідного владі документа, з одного боку, значно полегшило б роботу партійно-комсомольських структур з «неформалами», бо надавало б правові підстави для анулювання всіх невігідних їм об'єднань. Але з іншого – влада усвідомлювала, що прийняття недемократичного положення спричинить спротив громадськості, а тому зволікала з прийняттям цього документа.

Водночас значна частина науковців і представників громадськості вважала необхідним прийняття закону для оформлення широкого спектра неформальних об'єднань і громадянських ініціатив, в якому мають міститися жорсткі обмеження лише для вузького кола інтересів: пропаганда війни, національної ворожнечі, насильства. Але влада не прислухалася до цих думок, бо цілком слушно побоювалася втратити свої повноваження [39].

Вибори народних депутатів СРСР навесні 1989 р. засвідчили чітку опозиційну орієнтацію частини неформальних молодіжних об'єднань. Такі об'єднання, як Товариство Лева у Львові, УКК, «Громада», «Спадщина» у Києві, «Квітень», «Шанс» у Харкові, під час виборчої кампанії активно підтримували опозиційних кандидатів. Це дало підстави владним структурам визначити ці молодіжні об'єднання екстремістськими.

Зазначалося, що «вони використовують антирадянські гасла та заклики..., тенденційно трактують питання розвитку національної мови та культури». Вимагають проголошення права на існування демократичної опозиції, багатопартійної системи, внесення до Конституції СРСР змін про добровільне входження в СРСР союзних республік в рамках конфедерації, дозвіл вільної пропаганди за відокремлення України від СРСР [68].

Характерно, що втрата контролю над суспільно-політичною ситуацією, загроза монопольному становищу КПРС у суспільстві змушували державно-партійні структури вдаватися до заходів силового тиску в боротьбі з небажаними об'єднаннями. Так, 4 серпня 1989 р. представники міліції і комсомольських організацій силовими методами ліквідували табір «Пласту» [15].

Аналізуючи взаємовідносини комсомолу з неформальними об'єднаннями, слід окремо охарактеризувати ситуацію в середовищі студентської молоді. При цьому варто зазначити, що причинами неформальної активності студентів було невдоволення як політикою влади взагалі, так і становищем вищої школи зокрема. До того ж серед частини студентської молоді були популярні ідеї політичного плюралізму, висловлювалися думки про створення альтернативних партій і молодіжних спілок, підтримувалася ідея створення Народного руху [39]. Не влаштовував студентів і процес перебудови вищої школи, якість викладання, особливо суспільних дисциплін, невирішеність соціально-побутових питань. З усіх студентів стаціонару, що навчалися у вузах, близько 10 % брали активну участь у неформальних об'єднаннях [15].

ВИСНОВКИ

Отже, визначні події Перебудови, що відбулися у 1985-1990-х рр., призвели до процесу стрімкої політизації молоді. Громадські об'єднання молоді, що формувалися в транзитні роки, відігравали важливу роль у боротьбі за демократизацію суспільно-політичного життя. Їх створення та діяльність змінили соціальне та політичне життя країни.

Безумовно, як і всі джерела особового походження, мемуари є доволі специфічним видом історичних джерел, які відображають суб'єктивне бачення автора подій минулого. Але разом із цим, саме вони є важливим джерелом дослідження молодіжного неформального руху років Перебудови, адже допомагають зрозуміти причини появи неформалітету в тоталітарній державі, методи та принципи діяльності, механізми рекрутації нових членів, дозволяє зрозуміти внутрішню організаційну структуру тих чи інших молодіжних субкультур.

Неформальний молодіжний рух у Радянському Союзі упродовж 1985 – 1991 рр. став фундаментом для формування громадянського суспільства, і це була перша спроба його інституціоналізації. Очевидно, що без такого досвіду розвиток сучасного громадянського суспільства став неможливий. Існували регіональні відмінності в діяльності соціальних груп, особливо у сфері самовизначення національних держав. В період Перебудови, коли влада країни побачила в молоді ту саму рушійну силу, що могла, як прискорити, так і загальмувати процеси перебудови суспільства, було вирішено розпочати співпрацю з неформалами, але які все ж мали бути під контролем свого «старшого брата» - Комсомолу. І хоча певна свобода вибору і громадських організацій була надана членам неформальним рухам і вони могли діяти вже не з підпілля, але конструктивного діалогу між офіційною владою і неформальними молодіжними рухами так і не було досягнуто. Якщо офіційній владі, чи комсомолу здавалося, що ідеї якоїсь молодіжної громадської організації не співпадали з офіційною думкою, то це призводило до розпуску організації і переслідуванні її учасників, що доволі часто зустрічалось по всій

території СРСР. Тобто ми можемо простежити, що вже в середині 80-х, початку 90-х рр. XX століття неформальні молодіжні рухи і їх організації мали вже більш політизований характер, чим і користувалася опозиційно налаштована до радянської влади, партійна еліта, яка теж прагнула змін і тому в таких організаціях вони вбачали ту рушійну силу, яка може прискорити зміни. Щодо самих молодіжних неформальних рухів, то ми можемо побачити, що на кінець 80-х р. XX століття, це вже не були «хлопчики для биття» міліцією. Вони почали усвідомлювати своє становище і частіше долучатися до політичного життя країни, зокрема підтримуючи опозицію і створюючи свої громадські організації, впроваджуючи свої ідеї, які носили відмінний від офіційної ідеології характер. Таких молодіжних громадських організацій, які формувалися навколо сильного лідера, чи спільної справи було безліч. Деякі організації носили явно виражений націоналістичний характер, бажаючи, щоб республіки СРСР мали можливість більш вільно проводити свою внутрішню політику. Фактично такі організації і стали на «вістрі» політичної ситуації, яка склалася в середині країни. Ми змогли дослідити, що політична діяльність неформальних молодіжних організацій мала величезний вплив на прискорення демократизації СРСР, зокрема під час серпневого путчу, який відбувся в 1991 р., метою якого було повернення до попереднього радянського устрою, проявили себе фанати рок-музики, які на чолі з Юрієм Шевчуком вийшли до Кремля.

З іншої сторони – це не значить, що молодіжні неформальні рухи були суцільно політизованими. Вони зберігали свої основні ідеї, традиції і світобачення, але тепер вони не боялись його відкрито демонструвати.

Культурна діяльність неформальних молодіжних рухів також була значно розширена в період Перебудови. Завдячувати цьому можна було і комсомолу, який спільними зусиллями з неформальними молодіжними об'єднаннями організовував дозвілля для молоді, фестивалі, з'їзди, вечори і тд. Але культурницька діяльність неформальних організацій не закінчувалася на цьому.

Ще однією сферою діяльності молодіжних неформальних рухів стало висвітлення «білих плям» в історії. Бажаючи відновити і посилити національну самосвідомість. Як ми знаємо в СРСР було багато чого заборонено, деяка інформація була просто стерта, багато людей були безпідставно покарані. І тому молодіжні організації займалися « висвітленням цих плям», які показували події вже в іншому світлі та, що саме, важливе події кінця 80-х, початку 90-х років охопили всі республіки СРСР, хоча найбільш буремні події перебудови радянського суспільства відбувалися саме в Москві.

Отже, як ми бачимо «відносини» між офіційною владою СРСР і неформальними молодіжними рухами в різні періоди були неоднаковими: від «вигнанців суспільства», як це було на початку Перебудови, до одного із найважливіших рухів демократизації СРСР. Самі ж молодіжні неформальні рухи в будь-якій країні розпочиналися однаково. Спершу бажання молоді виділитися на фоні інших, показати свою унікальність і досягти своїх, поки що локальних цілей, а потім уже це перетворювалося в «шалену стихію», яка може змінити устрій, що існував десятки років.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. XXVII съезд Коммунистической партии Советского Союза, 25 февр. 6 марта 1986 г. Стенографический отчет. [В 3 т.]. Т. 1.
2. Алексеева В. Г. Неформальные группы подростков в условиях города Социс. № 3.1977. 48 с.
3. Альмерекова А.М. Советские молодежные журналы и идейная полемика в современном мире. (На примере деятельности центральных молодежных журналов 1985-1989 гг.): Автореферат диссертации. Киев, 1990. 27 с.
4. Артеменко О. Чому існують неформали? Русанівський ліцей. Режим доступу до ресурсу: <https://www.rl.kiev.ua/news/chomu-isnuyut-neformali-ukr-2827/>.
5. Бааль Е.Г. и др. Молодежная субкультура и работа среди неформальных объединений молодежи. Ташкент, 1988. 58 с.
6. Бабакин В.Ф. По долгу и призванию. Из опыта партийной работы по воспитанию молодежи. М., 1988.
7. Бабахо В. А., Левикова С. И. Социально-политические аспекты молодежной субкультуры. Вестник Московского университета. Серия 12. Политические науки. 1996. № 2. С. 35 - 44.
8. Балабан Р. Неформали. Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011. с. 501
9. Беляева Н. После долгого запрета. Известия. 1988.
10. Бестужев-Лада И. Молодость и зрелость: Размышления о некоторых социальных проблемах молодежи. М., 1984. 207 с.
11. Бойко О. Д. Не всі неформали вибиваються в люди // Віче. 2003. № 7. С. 62.
12. Вохминцева Г. М. Неформальные молодежные объединения и органы управления: динамика отношений. Неформальные объединения

- молодежи вчера, сегодня... А завтра? Сборник статей. М.: Высшая комсомольская школа при ЦК ВЛКСМ, 1988. С. 35 - 44.
13. Галаган А.А. Криворученко В.К. Проблемы молодежного движения: проблемы, опыт, перспективы. Воронеж, 1991. 250 с.
 14. Галаган А.А. Некоторые страницы истории: О «белых пятнах» и «черных дырах» истории Ленинского комсомола. Саратов, 1989.
 15. Головенько В. А. Український молодіжний рух: історія та сьогодення. Український НДІ проблем молоді. К. Наук.думка, 1994. 111 с.
 16. Джем-сесія. Вікіпедія. 2021. Режим доступу до ресурсу:
<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B6%D0%B5%D0%BC-%D1%81%D0%B5%D1%81%D1%96%D1%8F>.
 17. Дубогрей В. Неформалы в СРСР. Livejournal. 2015. Режим доступу до ресурсу: <https://dubikvit.livejournal.com/237492.html>.
 18. Енджеевский М. Тусовка М. 1990. 234 с.
 19. Забелин С. Неформализованные экологические движения в СССР (60-88 годы). Общественные науки. 1989. № 4. С. 163-168.
 20. Запесоцкий А. Эта непонятная молодежь: проблемы неформальных молодежных объединений. А.П. Файк. М. 1990. 338 с.
 21. Ивашников К. В. Неформальные самодеятельные объединения в СССР: историко-культурный аспект. 1985-1991 гг. автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук, специальность 07 00 02. Отечественная история, Москва 2008, с. 26
 22. Ильинский И.М. Будущее России и молодежь: к новой концепции молодежной политики. См. сборник Молодежь и общество на рубеже веков. М. 1999.
 23. Ильинский И.М. За гуманное и справедливое общество, за демократический социализм: Авторский проект программы переходного периода ВЛКСМ. М., 1990. 76 с.
 24. Ильинский И.М. Комсомол в перестройке. М., 1987. 140 с.
 25. Іллюк Ф., Лисенко В. «Афганці». Молода гвардія. 1988.

26. Как развлекалась советская молодёжь? Советское Время. 2021. Режим доступа до ресурсу: <https://sovietime.ru/molodezhnaya-moda-v-sssr/kak-razvlekalas-sovetskaya-molodjozh>.
27. Камінський А. На перехідному етапі. «Гласність», «перебудова» і «демократизація» на Україні. Мюнхен: Український вільний університет. Серія: Монографії, ч. 51., 1990. 623 с.
28. Карафелов А. М. Молодежная политика государства и неформальное молодежное движение в период перестройки (1985-1990 гг.) Вестник Екатеринбургского института. 2008. № 4. С. 36-40.
29. Кон И.С. Всмотриваюсь в лицо поколения // Юность, 1988. № 7.
30. Косарецкая С. О неформальных объединениях молодежи. М.: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 2004. 159 с.
31. Кочубінська Т. Паркомуна. Місце. Спільнота. Явище. К. : Publish Pro, 2018. 208 с.
32. Криворученко В. Ленинский комсомол на пути перестройки. Комсомол на путях перестройки. М. 1988.
33. Кулік В. Молода Україна: сучасний організований молодіжний рух та неформальна ініціатива. К.: Центр дослідження проблем громадянського суспільства, 2000. С. 20-21, 45.
34. Купчинецкая В. Молодежь об СССР: «Мне казалось, это страна, где все хорошо и понятно. Голос Америки. 2011. Режим доступа до ресурсу: <https://www.golosameriki.com/a/ussr-youth-memories-2011-12-28-136332123/249626.html>.
35. Леванов Е. Е. Общественно-политический потенциал молодежи.: Дис. д-ра соц. наук в форме доклада: 22.00.05. Академия общ. наук при ЦК КПСС. М., 1990. 26 с.
36. Левичева В. Неформальные самодеятельные объединения. Социологический очерк. М.: Изд-во «Знание», 1989. 63 с.

37. Левичева В. Ф. Самодеятельное движение молодежи в русле гражданского диалога. По неписанным законам улицы. М.: Юрид. лит., 1990. С. 29 - 45.
38. Левчук К. І. Неформальний рух в Україні (1986 - 1988 рр.) Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. 4. Серія: Історія: Збірник наук. праць. За ред. проф. П. С. Григорчука. Вінниця, 2002. С. 167 - 173.
39. Левчук К. Створення та діяльність громадських організацій України (1985-1996 рр.): Історіографія проблеми. Етнічна історія народів Європи, випуск 36, 2016.
40. Лукин Ю.Ф. Из истории сопротивления тоталитаризму в СССР (20-80-е гг.) М. 1992. 225 с.
41. Материалы XXVII съезда Коммунистической партии Советского Союза. М.: Политиздат, 1989. 352 с.
42. Молодежь 88. Ежегодный аналитический обзор молодежных проблем. Материалы научной сессии НИЦ. Март 1988 г. М., 1989. 130 с.
43. Молодежь 89. Общественное положение молодежи и вопросы молодежной политики в СССР: материалы научной сессии НИЦ 13-15 апреля 1989 г. М., 1989. 155 с.
44. Молодіжний субкультурний протест в СРСР у 1940–1950-х рр. Режим доступу:
<http://www.territoryterror.org.ua/uk/publications/details/?newsid=452>
45. Неформали . Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011. с. 501
46. Неформали. Вікіпедія. 2021. Режим доступу до ресурсу:
<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B5%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D0%BB%D0%B8>.
47. Неформалы в СССР. Металлисты. Пикабу. 2016. Режим доступу до ресурсу: https://pikabu.ru/story/neformalyi_v_sssrmetailisty_4208056.

48. Неформальная история: панки, хиппи и стилиаги в СССР. Механика. 2020. Режим доступа до ресурсу:
<https://www.popmech.ru/science/527754-neformalnaya-istoriya-panki-hippi-i-stilyagi-v-sssr/>.
49. Новородовський В. Національні меншини УРСР в умовах «Перебудови» (1985–1991 рр.): Погляд вітчизняних дослідників. ІПЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2016, с. 121-139.
50. Панки. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 2 : М. Я. С. 177.
51. Плаксий С. И. Молодежные группы и объединения: причины возникновения и особенности деятельности. М.: О-во «Знание» РСФСР, 1988. 40 с
52. Полюева Д. Р. Перестройка ВЛКСМ: молодежная организация партии, ассоциация или движение? : К XXI съезду ВЛКСМ. М., 1990. 60 с.
53. Прошу слова!: Молодые о времени и о себе. Сборник. Сост. Н. Семенов. Краснодар, 1988, 126 с.
54. Рафальський І. Роль неформальних громадських молодіжних об'єднань у національно-державному самовизначенні України періоду Перебудови в СРСР. ІПЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2017, с. 73-86.
55. Свечников. С. К. Молодежь и рок-культура: В помощь учащимся, студентам, педагогам, слушателям курсов повышения квалификации. Йошкар-Ола: ГОУ ДПО (ПК). С «Мариинский институт образования», 2007. С. 13-14.
56. Тойма С. На узбіччі. Про УКК без зайвих деталей і емоцій. Вечірній Київ. 1988.
57. Україна: хронологія розвитку. Новітня історія. 1917 – 2010 рр. Том VI. Книга 2. 1945–2010 рр. [ред.: В.А. Смолій, О.П. Реєнт, В.М. Горобець, О.В. Комар, С.В. Кульчицький]. К. : Кріон, 2012. 768 с.

58. XX съезд Всесоюзного Ленинского Коммунистического Союза Молодежи, 15 - 18 апреля 1987 г.: Стенографический отчет. Т. 2. М.: Мол. Гвардия, 1987. 415 с.
59. ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 11. Спр. 1842
60. ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 11. Спр. 2033.
61. ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 11. Спр. 2035
62. ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 25. Спр. 3141.
63. ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 25. Спр. 3318.
64. ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2446.
65. ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2555.
66. ЦДАГОУ. Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2658.
67. ЦДАГОУ. Ф. 7. Оп. 18. Спр. 1996.
68. ЦДАГОУ. Ф. 7. Оп. 18. Спр. 1998.
69. ЦДАГОУ. Ф. 7. Оп. 18. Спр. 2029.
70. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГОУ). Ф. 1. Оп. 11. Спр. 1464, 2004.
71. Червонописький С. Становлення «афганського руху» в УРСР (1980 - 1991 рр.) Політичний менеджмент. 2005. № 6. С. 66 - 81.
72. Шатилов Д. О. Хиппи: феномен Неполитического протеста 60-х XX в. в США. Вестник МГОУ. Серия «История и политические науки». № 3. 2013 С. 49-50
73. Шкурин В.Н. Неформальные молодежные объединения. М., 1990.
74. Шубин А. В Диссиденты, неформалы и свобода в СССР. М.: Вече, 2008. 382 с.
75. Шубин А. В. От «застоя» к реформам в СССР в 1917-1985 гг. М.: РОССПЭН, 2001. 768 с
76. Шубин А. В. Парадоксы перестройки. Упущенный шанс СССР. М.: Вече, 2007. 320 с. : ил.
77. Щеховский Г. Воспоминания хиппи . Интернет-издание «Проза.ru»
Режим доступа: <https://www.proza.ru/2010/06/27/144>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Молодь СРСР 1986 р.

Рис. 5 Представники субкультури хіппі 1984 р.

Представники молодіжного об'єднання хіппі, 1987 р.

Хиппи 1988 г.

КРОКОДИЛ

26 • СЕНТЯБРЬ 1973

— Смотри — шикарные шмотки! Теперь таких не достанешь!..

Рисунок Л. САМОЙЛОВА

Малюнок з журналу «Крокодил», 1986 р.

**ИЗ СОВЕТОВ
М. МАЛАХОВЦА**

Каждая уважающая себя девушка, равно как и уважающий себя юноша, хотят выглядеть по последнему визгу моды. Должен заверить, что, приложив немного старания и фантазии, вы сможете этого добиться (см. рисунок).

Для девушек. Элегантна и сверхсовременна юбка, скроенная из мешочко-тарной дерюги под условным названием «Радость докера». Бахрома изготавливается

посредством ножниц или зубов домашней овчарки. Неповторимый ансамбль с юбкой составляет кофточка «Сквознячок». На нее пойдет бабушкина авоська, из которой предварительно высыпан картофель. Старая отцовская шляпа вываривается в трехпроцентном растворе уксуса, после чего она приобретает цвет перебродившего опарного теста. Весь ансамбль дополняют изящные туфли на натуральной березовой платформе, из которой еще выступает березовый сок, и сумка спортивного вида, сшитая из подметок кирзовых сапог.

Для юношей. Нынешним летом по-прежнему в моде останутся суперкороткие куртки из кожзаменителей (ломаются при температуре -1° по Цельсию), надетые прямо на голое тело или на майку вызывающей расцветки. Останутся модными и брюки джинсового покроя. Мы советуем изготовить их из грубого материала, напоминающего шкуру африканского слона (носорога, бегемота). Живых зверей трогать не рекомендуется. Ремнем к брюкам служит якорная цепь с застежкой типа «гвоздь заржавленный обыкновенный». Длинные волосы скреплены собачьим ошейником.

Для обоих полов. Очки-велосипеды. Табак душистый. Лицо безразличное. Походка вихляющая. Отсутствие скромности и вкуса обязательно.

**Рисунок
Ю. МЕТЕЛЬСКОГО**

Спогади молоді про субкультуру «хіпі»

Коли я був школярем, ми з друзями хіпували. Зараз важко дати визначення того, що ми називали цим словом ... Скажімо, замість традиційного портфеля я міг прийти в школу з полотняної торбою або маленьким дідусевим валізкою з металевими куточками. Або на урок фізкультури - в квітчастих трусах а-ля вовк з "Ну постривай!" ... Але, як же глибоко в маси увійшла ідеологія хіпі, якщо вона нехай таким хитромудрим чином дістала радянської глибинки, достукалася до наших сердець. Що цікаво, далеко не всі мали уявлення про ідеологію хіпі, але елементи хіпових моди проникли усюди, будь-яка молода людина хоч трошки, але хіпував.

Мені до цих пір подобаються хіпі, хоч сьогодні в моєму образі і способі життя нічого від них не залишилося, мені симпатично то саме хіпових покоління, втрачене покоління, це хлопці яким сьогодні по 60, хоч не багато хто з них донесли до сьогоднішнього дня ідеали своєї молодості . Одним з тих,

в чий душі вогонь зберігся аж до похилого віку - Володимир Теплишев, або Володя Дзен-Баптист. Він помер три роки тому, це був ідеолог хіпі, художник, модельєр. Він виступав консультантом у фільмі "Будинок сонця", що розповідає про радянських хіпі початку 70-х, і залишив після себе цікаві замітки на полях. Мінімальний комплект одягу хіпі складався з 3 основних речей:

1. Сорочка (особливим шиком у хіпі вважалася перероблена сорочка з психіатричної лікарні. Її перефарбовували маргонцовою, вишивали, нашивали тасьму або аплікацію)

2. Брюки-кльош або, на жаргоні хіпі, «море розливання»

3. Переметна сумка або BAG. «Нас впізнавали не тільки по хайратник (тасьма або шкіряний шнурок обв'язаний навколо голови) і довгим волоссям, а по клешеная або вузьким трузера і сумці через плече».

Твір Івана Драча «Чорнобильська Мадонна»

Члени «Товариства Лева»

Фестиваль української сучасної пісні «Червона рута», 1988 р.

Емблема (ліворуч) та учасники (праворуч) Гельсінської спілки